

An Exploratory Study of the Epistemology of Iranian Environmental Politicians

Yaser Khoshsirat Salimi¹, *Ali Ruhani², Hossein Afrasiabi³, Sadegh Salehi⁴

1 Ph.D. student, Department of Social Problems of Iran, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran

2 Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran

3 Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran

4 Professor, Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mazandaran University, Mazandaran, Iran

Correspondence:

Ali Ruhani

Email: aliruhani@yazd.ac.ir

Received: 29.Aug.2025

Received in revised form: 5.Dec.2025

Accepted: 7.Dec.2025

How to cite:

Khoshsirat Salimi, Y., Ruhani, A., Afrasiabi, H., & Salehi, S. (2026). An Exploratory Study of the Epistemology of Iranian Environmental Politicians. *Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 14(3), 113-136. (DOI: [10.30473/EE.2025.74742.2854](https://doi.org/10.30473/EE.2025.74742.2854))

ABSTRACT

Environmental issues have expanded significantly since the emergence of modern nation-states. Although governments and environmental organizations have made various efforts to protect the environment and promote sustainable development for the benefit of present and future generations, environmental crises have deepened, and the discourse of sustainable development continues to face numerous challenges. Consequently, sociologists have referred to such societies as "risk societies." Part of the problem can be attributed to how policymakers and planners perceive environmental issues and how they respond to them. This study was conducted using a qualitative approach and employed reflexive thematic analysis. Data were collected through in-depth interviews with experts and stakeholders involved in environmental issues in Iran. The target population included 29 individuals comprising ministers, senior managers, specialists, and civil society activists, selected through purposive sampling. The findings revealed ten key themes: the complexity of the environmental concept, Iran's ecological understanding, unbalanced development, idealism, the pitfall of self-sufficiency, lack of awareness regarding the issue, lack of shared concern, overcentralization by the state, an infrastructure-centric perspective, and organizational inertia. The results indicate that policymakers lacked an adequate understanding of Iran's environment, its ecological fragility, and the need for development aligned with the country's biocapacity. Instead, they have unilaterally imposed their ideals on society. Moreover, environmental policymaking processes, carried out across various levels and sectors, have predominantly focused on structural considerations, often neglecting the multidimensional nature of environmental challenges.

KEYWORDS

Environmental Programs, Cognitive Conflicts, Environmental Policy-Making, Environmental Policies, Environmental Understanding.

Introduction

Environmental degradation in Iran has intensified over the past century to the extent that it now poses existential challenges to social stability, economic viability, and national development. Severe droughts, advancing desertification, recurrent dust storms, biodiversity loss, alarming rates of land subsidence, and deteriorating air and water quality all exemplify a multidimensional crisis. International indicators consistently confirm these patterns: Iran ranks poorly on the Environmental Performance Index (EPI), faces one of the world's most acute groundwater depletion rates, and struggles with alarming levels of air pollution in major cities. Despite repeated policy interventions, the crises have deepened rather than diminished, signaling the insufficiency of conventional solutions.

Traditional explanations for environmental failure in Iran highlight structural, institutional, and economic factors. Scholars have pointed to weak enforcement mechanisms, fragmented governance among dozens of organizations, entrenched rent-seeking, and the overemphasis on short-term economic growth. Others stress the influence of sanctions, demographic pressures, and climate change. While such explanations are valid, they often overlook a deeper dimension: the epistemological underpinnings of policymaking. Epistemology, defined as the study of justified belief and knowledge, interrogates how individuals perceive, interpret, and act upon the world. Applied to governance, epistemology refers to the cognitive frameworks and assumptions through which policymakers define problems, prioritize solutions, and legitimize actions.

In Iran, environmental crises are not merely the result of insufficient resources, institutional incapacity, or external shocks. They are also outcomes of flawed epistemologies. Policymakers frequently rely on simplistic or distorted understandings of ecosystems. For example, water is often imagined in terms of limitless flow, akin to rivers in temperate regions, rather than fragile aquifers with finite recharge rates. Similarly, the pursuit of agricultural self-sufficiency in water-scarce provinces reveals a cognitive misalignment between ecological constraints and development ambitions. This epistemic disconnect contributes to what we call *epistemic policy failure*: situations where governance outcomes are distorted not by lack of technical expertise but by misguided ways of knowing.

The importance of epistemology in environmental governance becomes clear when considering recurring paradoxes. Why do state

authorities insist on constructing water-intensive industries in arid provinces? Why are large-scale dams pursued despite mounting evidence of ecological damage? Why are civic movements that defend local ecosystems marginalized instead of incorporated into governance? These paradoxes suggest that the crisis is not solely material or institutional but also cognitive. Policymakers act upon worldviews, assumptions, and biases that fundamentally shape their responses to ecological problems.

This study therefore explores the epistemological foundations of Iranian environmental policymaking. By analyzing the assumptions, perceptions, and cognitive frameworks of senior policymakers, experts, and civil society actors, we aim to uncover how epistemic distortions have contributed to environmental decline. Unlike prior studies that treat environmental degradation as primarily structural or economic, our research foregrounds epistemology as a central explanatory variable. In doing so, it contributes to both theoretical and practical debates: theoretically, it extends governance studies into the epistemic realm; practically, it suggests that sustainable reform requires not only technical solutions but also epistemic transformation among decision-makers.

Methodology

Given the exploratory nature of the research question, a qualitative design was selected. The study employed reflexive thematic analysis (Braun & Clarke, 2021), a method well-suited for examining the meanings and assumptions embedded in participants' accounts. This approach enabled us to move beyond surface-level descriptions and identify underlying epistemic patterns.

Data Collection. We conducted 29 semi-structured, in-depth interviews with a purposive sample of individuals involved in environmental governance. Participants included former ministers, deputy heads of the Environmental Protection Agency, senior bureaucrats in water and agricultural ministries, university professors, environmental journalists, and civil society activists. To access high-ranking officials, a snowball sampling strategy was employed, beginning with known civil society figures and extending through professional networks. This yielded a sample that encompassed both state insiders and critical outsiders, ensuring a diversity of perspectives.

Interview Design. Interviews explored participants' definitions of "environment," their

interpretations of Iran's ecological crises, their developmental visions, and their experiences with policymaking processes. The goal was to elicit not only factual accounts but also cognitive frameworks—how problems were framed and what assumptions underpinned proposed solutions. Given the political sensitivity of environmental issues in Iran, many participants initially expressed caution. Over time, trust was built through repeated contact, assurances of confidentiality, and empathetic engagement.

Ethical Considerations. Three principles guided the study: informed consent, confidentiality, and reflexivity. Participants were informed about the objectives of the study and assured that their identities would remain anonymous. Reflexivity was maintained throughout, with researchers reflecting on their positionality and potential biases.

Data Analysis. Transcripts were analyzed using a six-step thematic process: (1) familiarization with the data, (2) generation of initial codes, (3) searching for themes, (4) reviewing themes, (5) defining and naming themes, and (6) producing the report. More than 127 sub-themes emerged, which were subsequently consolidated into ten overarching themes. These themes represent epistemic distortions or orientations that structure environmental governance in Iran.

Result

Analysis revealed nine major themes that highlight how epistemology shapes environmental governance in Iran:

1. **Complexity of the Environmental Concept.** Policymakers often rely on simplified or reductionist definitions of the environment, equating it with discrete issues like waste collection or wildlife protection. This narrow lens neglects the systemic nature of ecosystems, leading to fragmented policies. Misunderstandings about aquifers, for instance, have produced counterproductive decisions such as legalizing illegal wells.

2. **Neglect of Iran's Ecological Specificities.** Many decision-makers apply developmental models from water-rich regions (e.g., Europe, China, Brazil) without accounting for Iran's arid and semi-arid conditions. Comparative data reveal the irrationality of such aspirations: rivers like the Amazon or Yangtze carry water volumes hundreds of times greater than Iran's Zayandeh Rud. Ignoring these ecological realities has fostered unrealistic goals and exacerbated water crises.

3. **Unbalanced Development.** Development strategies disproportionately emphasize agriculture

and heavy industry, regardless of ecological suitability. Agriculture consumes nearly 90% of Iran's water resources but contributes only about 10% to GDP. Heavy industries such as steel and petrochemicals have been located in water-scarce provinces, creating costly contradictions between development and ecology.

4. **Idealism and Symbolic Projects.** Policymakers often pursue grandiose projects motivated by ideology or symbolism rather than ecological rationality. Large dams, nuclear plants, and megacities are framed as markers of national strength or modernity. While politically appealing, such projects are environmentally destructive and socially disruptive.

5. **Self-Sufficiency Bias.** A strong epistemic commitment to state-driven self-sufficiency pervades policymaking. This mindset assumes that only the central state can secure survival, sidelining civil society and local communities. The result is excessive legislation, bureaucratic control, and exclusion of alternative governance models.

6. **Lack of Awareness and Scientific Literacy.** Many policymakers demonstrate limited ecological knowledge. Sustainable development has sometimes been dismissed as a "Western imposition." Officials have promoted expansion of car-based employment despite air pollution crises, or viewed waste management only in terms of visual cleanliness rather than systemic disposal challenges.

7. **Absence of Shared Concern.** A disconnection exists between state authorities and society regarding environmental responsibility. Communities have increasingly mobilized against destructive projects, such as dams or industrial expansion, but their concerns are marginalized. This weakens the potential for co-governance and creates conflict between citizens and the state.

8. **Over-Statism.** Natural resources, while nominally national, are effectively controlled by state institutions. This fosters a mindset that resources are state-owned assets to be allocated at will. Such an epistemic orientation encourages short-term exploitation rather than stewardship or accountability.

9. **Technocratic and Structure-Oriented Views.** Policymakers rely heavily on engineering and infrastructural solutions, viewing environmental problems as technical rather than socio-ecological. This leads to large-scale interventions such as dam construction, which displace communities and degrade ecosystems while failing to address root causes.

Together, these nine themes illuminate the epistemic distortions at the heart of Iran's environmental crises. They reveal a governance

paradigm shaped less by ecological realities than by symbolic ideals, technocratic simplifications, and centralized authority.

The findings demonstrate that epistemology is not an abstract philosophical concern but a concrete determinant of governance outcomes. Unlike studies that emphasize institutional or economic explanations, this research highlights the role of cognitive frameworks in perpetuating environmental failure. In Iran, epistemic misalignments—simplistic definitions, idealized visions, and technocratic reductionism—distort both the identification of problems and the selection of solutions.

For example, the prioritization of food self-sufficiency in arid regions illustrates how epistemic ideals override ecological constraints, producing water depletion and soil degradation. Similarly, symbolic projects such as large dams or steel plants reflect an epistemology of national prestige rather than ecological rationality. These examples confirm that policy failures often arise not from lack of technical capacity but from misguided ways of knowing.

Our findings also highlight the political dimension of epistemology. Knowledge is not neutral but embedded in power relations. By monopolizing epistemic authority, the state suppresses civic perspectives and alternative forms of knowledge, thereby narrowing the epistemic base of policy-making. This creates what can be termed an epistemic governance deficit: the absence of pluralistic, reflexive, and context-sensitive ways of knowing in environmental decision-making.

Conclusion

This study underscores that Iran's environmental crises cannot be fully explained by structural, institutional, or economic factors alone. At their core lie epistemological distortions—misconceptions, cognitive biases, and ideological commitments that misalign policy with ecological realities. The nine themes identified reveal how such epistemic misalignments shape decisions, from prioritizing water-intensive industries in arid provinces to marginalizing civic environmental movements.

For sustainable reform, epistemic transformation is essential. This requires enhancing policymakers' ecological literacy, integrating scientific knowledge with socio-cultural realities, empowering civil society participation, and cultivating reflexive awareness of cognitive biases. Without such epistemic reform, technical or institutional changes will remain insufficient, and environmental sustainability will remain out of reach.

Acknowledgment

The authors thank all interviewees for their valuable insights and Yazd University for supporting this research.

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest regarding the publication of this manuscript.

«مقاله پژوهشی»

مطالعه اکتشافی شناخت‌شناسی سیاست‌مداران عرصه محیط‌زیست ایران

یاسر خوش‌سیرت سلیمی^۱، *علی روحانی^۲، حسین افراسیابی^۳، صادق صالحی^۴

۱. دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران
۲. دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران
۳. استاد، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران
۴. استاد، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران

نویسنده مسئول:

علی روحانی

رایانامه: Aliruhani@yazd.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۶

استاد به این مقاله:

خوش‌سیرت سلیمی، یاسر. روحانی، علی. افراسیابی، حسین. و صالحی، صادق. (۱۴۰۵). مطالعه اکتشافی شناخت‌شناسی سیاست‌مداران عرصه محیط‌زیست ایران، فصلنامه علمی آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار، ۱۱۴(۳)، ۱۱۳-۱۳۶.

(DOI: [10.30473/EE.2025.74742.2854](https://doi.org/10.30473/EE.2025.74742.2854))

چکیده

مسائل محیط‌زیستی از زمان پیدایش دولت‌های مدرن، گسترش یافته است. اگرچه دولت و سازمان‌های محیط‌زیست، تلاش‌هایی جهت حفاظت بهینه از محیط‌زیست داشته‌اند، اما بحران‌ها ترمیم یافته‌اند. گفتمان توسعه پایدار با مخاطرات فراوانی دست و پنجه نرم می‌کند. بخشی از مشکل را می‌توان به نحوه ادراک سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان از مسئله و نحوه واکنش آنها نسبت داد. پژوهش حاضر به روش کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون بازاندیشانه صورت گرفته است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه عمیق از نخبگان مرتبط با مسائل محیط‌زیست ایران بود. جامعه هدف تحقیق شامل ۲۹ نفر از وزرا، مدیران، متخصصان و فعالین مدنی بوده است که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند انجام شد. یافته‌های تحقیق شامل نه مضمون؛ پیچیدگی مفهوم محیط‌زیست، فهم بوم‌شناختی ایران، توسعه نامتوازن، آرمانگرایی، آفت خودبسندگی، ناآگاهی از مسئله، ناهم‌دغدغه‌گی، دولتی‌شدن و نگاه سازه‌محور بود. نتایج نشان می‌دهد که سیاست‌گذاران شناخت متناسبی از محیط‌زیست ایران و شکندگی آن و توسعه متناسب با ظرفیت زیستی ایران نداشتند و آرمان‌های خود را به صورت یک‌طرفه و ملاحظات سازه‌محور، بر جامعه تحمیل می‌کنند.

واژه‌های کلیدی

برنامه‌های محیط‌زیست، تعارض‌های شناختی، سیاست‌گذاری محیط‌زیست، سیاست‌های محیط‌زیستی، شناخت محیط‌زیست.

مقدمه

معرفت‌شناسی یا شناخت‌شناسی^۲ به بررسی دانش (معرفت، آگاهی یا شناخت) و باور موجه می‌پردازد. در شناخت‌شناسی، پرسش‌هایی که مطرح می‌شود عموماً این است که شرایط لازم و کافی شناخت مناسب کدام است؟ آیا با شناخت درست- و صادقی مواجه هستیم؟ کدامیک از منابع تجربه حسی، یادآوری، درون‌نگری، گواهی و شهود عقلی، منبع شناخت است؟ آیا این شناخت خودبنیاد است یا اعتبارش را از جای دیگر می‌گیرد؟ در اینجا، پژوهشگران قصد ورود به جنبه عقلی و فلسفی "شناخت محیط‌زیستی" ندارند.

حفاظت از محیط‌زیست را، می‌توان مفهوم و پدیده ذهنی تعریف کرد که در شبکه‌های آگاهی ارتباطی ذهنی بین افراد بوجود می‌آید و این نظم، هدایت رفتارها، اعمال و باورهای تعداد زیادی از افراد جامعه (محلی، ملی، جهانی) را به‌عهده می‌گیرد. تغییرات با آگاهی تعداد بالایی از اعضای جامعه و با کمک گسترده و جدی ساختارهایی مثل دولت و احزاب سیاسی امکان‌پذیر است (Rafatipناه, 2023).

بدیهی است، انسان به حکم مبانی روانشناختی، در معرض مجموعه‌ای از سوگیری‌ها و انحراف‌های شناختی، است. انحراف از واقعیت، شدیداً تصمیم‌گیری‌های افراد را تحت‌تاثیر قرار داده و موجب تورش واکنش‌ها و قضاوت در مواجهه با پدیده‌ها، می‌شود (Farhanian & Saidi, 2011).

بررسی پژوهش‌های کلان، نشان می‌دهد، می‌توان علت مسائل محیط‌زیستی، را ذیل سه چارچوب؛ عوامل ساختاری (نهادی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، درونی (انگیزه‌ها، مسئولیت‌ها و اولویت‌ها) و جمعیتی، طبقه‌بندی کرد (Kollmuss & Agyeman, Faryadi, 2019 2010). اندیشمندان، ضمن رد تک‌بعدی بودن فرایند حفاظت نهادی محیط‌زیست، به عواملی نظیر انگیزه‌ها، مسئولیت‌ها و اولویت‌های افراد، تاکید دارند. بطوریکه باید همزمان، از یکسو عوامل بیرونی نظیر عوامل نهادی، اقتصادی، اجتماعی و از سوی دیگر عوامل فرهنگی و انگیزه‌ها را لحاظ نمود (Bagheri et al., 2017) در این رابطه (Daintithy et al., 1994) ضمن دسته‌بندی ابزارهای حفاظت از محیط‌زیست به دو گروه اجباری و غیراجباری، ادعان داشتند که ابزارهای اجباری، همان رویکرد سنتی محور دستور و کنترل دولتی است، درحالی‌که ابزارهای جایگزین شامل ابزارهای اقتصادمحور و اجتماع‌محور می‌باشد (Daintithy et al., 1994) مسائل اقتصادی، سیاسی،

وضعیت آسوناک محیط‌زیست فعلی ایران، ثمره و محصول فعالیت دولت‌های مدرن در یک سده اخیر است. از دهه‌ها پیش، کارشناسان این حوزه، به تناسب رشته تخصصی خود، هشدارهای مختلف داده‌اند. اما نه تنها در این زمینه‌ها، از حجم مشکلات کشور کاسته نشده که هر روز، مسائل جدیدی، هویدا می‌شود. برخی پژوهشگران مستقل و موسسات پژوهشی حاکمیتی (سازمان‌های محیط‌زیست و منابع طبیعی و...) ابعاد کلان بروز معضلات محیط‌زیست را، بعنوان یک سوژه، در دستور کار قرار داده‌اند. حتی نهادهای مطالعاتی نسبتاً مستقل حاکمیتی چون مرکز پژوهش‌های مجلس، مجمع تشخیص مصلحت‌نظام، دفتر تحقیقات سازمان برنامه و بودجه و... نیز، بصورت منسجم، مطالعاتی را در پیش گرفته و بعضاً نتایج را بصورت عمومی منتشر نموده‌اند. مطالعات عمومی، روی متغیرهای مستقل درونی، همچون عوامل موثر داخل یا خارج از سازمان محیط‌زیست و منابع طبیعی، بحث را پی گرفته‌اند. طبیعی است که مطالعات نهادهای نسبتاً مستقل حاکمیتی نیز نمی‌تواند، نقد بنیان‌افکن متغیرهای مستقل درون و برون- سازمانی را، از محدوده‌های مشخصی فراتر برده یا در گزارشات رسمی، بروز دهند. از سوی دیگر، موضوع مسائل محیط‌زیستی، فارغ از بعد تخصصی خود، ریشه در مسائل سیاسی دارد. متخصصانی که روی ابعاد کلان این پژوهش‌ها، مطالعه می‌کنند، ترجیح می‌دهند مواضع خود را در درون حوزه‌های مشخصی اپوخه^۱ کنند. آنها با تعلق پیش‌داوری قضایی کلان، فضای حرفه‌ای امن خود را دنبال می‌کنند. نکته حائز اهمیت، بسط دانش و پژوهش‌هایی است که با وجود گشایش‌های نظری، قادر به تغییرات جدی و موثر اجرایی نیست. باید روشن گردد، فاصله بین فهم مسائل موجود محیط‌زیستی که دانش آن در مراکز علمی و پژوهشی انباشته می‌گردد و مراکز تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی، اجرایی می‌شود، کجاست تا در خدمت منافع بومی و ملی قرار گیرند. پژوهشگران این مطالعه، بر آن شدند که با عده‌ای از متخصصان نظری حوزه محیط‌زیست یا مجریان سابق وارد گفتگو شوند. از بین مواضع مذکور مشخص گردید ریشه بخشی از مسائل موجود محیط‌زیست کشور، مربوط به «پیش‌فرض‌ها، انگاشت‌ها و شناخت‌های» مسئولینی است که اداره جامعه را بدست گرفته‌اند.

1. Epoche

2. Epistemology

شاخص توسعه پایدار^۲ (SDGs) و نتایج پژوهش مراکز چون مرکز پژوهش‌های مجلس، دفاتر محیط‌زیست مجمع تشخیص مصلحت‌نظام، سازمان برنامه‌بودجه و... حتی، اخبار و مشاهدات روزمره در زمینه افزایش دهشتناک آلودگی هوا، افزایش گردوغبار، کاهش چشمگیر نزولات آسمانی، فرونشست‌زمین و... ملاک قرار دهیم، وضعیت محیط‌زیست ایران بسیار ناگوار است. این ناگواری چالش‌برانگیز نیازمند توجهی فارغ از روال مطالعات معمول می‌باشد.

سیاست‌گذاری محیط‌زیستی حاصل توافق مثلث اقتصاد، محیط‌زیست و مردم-اجتماع است (Manou, 2011). با توجه به درهم‌تنیدگی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مسائل محیط‌زیست در ذیل، جهت تصدیق عینی بصورت نمونه‌وار در سه چشم‌انداز منفک‌شده آورده شد.

از **چشم‌انداز اقتصادی**، فقر در سطح خرد، در شهرها، افراد را مجبور به استفاده از اتومبیل‌های فرسوده آلوده‌کننده هوا می‌کند. روستائیان را به تخریب جنگل‌ها، جهت بهره‌برداری از الوار و یا ذغال، استفاده بیش از حد سموم و آفت‌کش‌ها، تعمیق چاه‌ها و... وامی‌دارد. عشایر مجبور به چرای بیش از حد مراتع و جنگل‌ها و شکار می‌شوند. صیادان را مجبور به صید بی‌رویه می‌کند. اما در سطح کلان، سیاست‌های اقتصادی تخصیص منابع و تعیین اولویت منافع صنایع و کشاورزی، تشویق خودکفایی، افزایش جمعیت و تحمیل تحریم‌های بین‌المللی، شرایطی را در کشور فراهم می‌کند که بطور مثال، تامین اشتغال کافی، کاهش یابد. این‌ها خود پیامدهایی مانند فشار بیشتر کشاورزان برای استفاده از آب‌های تجدیدنپذیر، فرونشست زمین، مهاجرت و تجمع جمعیت در کلان‌شهرها، حاشیه‌نشینی، تنش‌های اقوام، افزایش جرم، اعتیاد، فرسایش سرمایه اجتماعی و... به بار می‌آورند.

از **چشم‌انداز اجتماعی**، در سال‌های اخیر، با جدی‌شدن موضوع سوژه محیط‌زیست، برخی جامعه‌شناسان ایرانی در کنار سایر پژوهشگران، تاثیرات متقابل محیط‌زیست و جامعه را در حوزه‌های مهاجرت، بیکاری، اشتغال‌کاذب، جرم‌ویزه‌کاری، تجرد و سن‌ازدواج، تنش‌های بین‌حوزه‌ای و بهداشت عمومی-سلامت و... دنبال می‌کنند. تراکم جمعیت انسانی و رشد شهرنشینی، افزایش نیاز روزافزون به انرژی و مصرف، موجب

فرهنگی و اجتماعی با محیط‌زیست ارتباط دوسویه دارند. هر سیاستی که برای محیط‌زیست اتخاذ شود، پیامدهای قابل توجهی بر روی حوزه‌های دیگر خواهد داشت. واضح است که کم‌توجهی به چالش‌های محیط‌زیستی هزینه‌های جبران-ناپذیری به جامعه وارد می‌کند (Parliament Research Center, 2019). امیری و همکاران معتقدند به دلیل پیچیدگی و تداخل مسائل در ایران و نیز گستردگی نهادها و سازمان‌ها در عرصه سیاست‌گذاری که به سبب تنوع منافع و قرائت‌های متفاوت و گاه متناقض از مسئله می‌شود، امکان رخداد خطا و انحراف‌های مهلک در مراحل گوناگون چرخه سیاست‌گذاری وجود دارد که در مجموع می‌تواند سبب تشدید بحران شود (Amiri et al., 2020). در سطح خرد، پژوهشگران نوشتار حاضر (Khoshsirat et al., 2024) نشان دادند، نوع نگرش و سوگیری شناختی مردم بومی و محیط‌بانان پارک ملی بوجاق، از پدیده صیادی، صورت مسئله-ای فراهم می‌کند که عامل تنازع بین طرفین است. پژوهش-هایی از این‌دست، نشان می‌دهد، در ایران عوامل سیاستی، توانسته تناسب درهم‌تنیده محیط‌زیست، اقتصاد و اجتماع را هدایت نماید.

سیاست‌گذاری اقدامات دولت است که شکاف بین وضعیت موجود و وضعیت مطلوب را ترمیم می‌کن (Hurlbert & Gupta, 2015). معضلات مرتبط با محیط‌زیست ایران، بسیار زیاد و متنوع است. به دلیل همین مشکلات زیست‌محیطی حجم بسیار بالایی از مهاجرت از سیستان، خوزستان، اصفهان، یزد، حتی تهران به سایر نقاط به‌وجود آمده است. از این‌منظر، امر محیط‌زیستی به امر سیاستی تبدیل می‌شود. از طرف دیگر، پدیده فقر به بحران‌های محیط‌زیست دامن می‌زند و تشدید بحران محیط‌زیست مجدداً به مهاجرت، پراکنش جمعیت، تناسب هرم سنی و جنسی، توسعه، خودکفایی و... دامن می‌زند. بطوریکه دوئیت می‌گوید: امروزه مسائل و چالش‌های محیط‌زیستی، شأن وجودی بشر را تهدید میکنند. به همین دلیل تجزیه و تحلیل حکمرانی محیط‌زیستی مهم شده است. در دهه‌های گذشته، بیشتر کشورهای صنعتی، آهسته و پیوسته، مقررات گسترده‌ای را در قبال مسائل محیط‌زیست توسعه داده-اند (Duit, 2014). اگر شاخص‌های بین‌المللی مانند 'EPI'

۱. شاخص عملکرد محیط‌زیستی هر دو سال یکبار بصورت مشتری توسط دو مرکز «سیاست و حقوق محیط‌زیست زیست دانشگاه بیل» و «مرکز بین‌المللی اطلاعات علوم زمین مؤسسه زمین

دانشگاه کلمبیا»، منتشر می‌شود.

بزرگترین عوامل موثر بر تخریب محیط‌زیست ایران است. متغیرهای بررسی تطبیقی کشورهای منتخب (Shahab & Sadrabadi, 2013) نیز نشان داد، دولت، خود یکی از چالش‌های اساسی محیط‌زیستی ایران بحساب می‌آید. بنابراین سیاست‌گذاری‌های آن، باید به‌شکلی سازماندهی شود که ضمن کاهش دامنه تصدی‌گری مدیریت دولتی در امور اقتصادی، جایگاه حاکمیتی و کنترلی دولت نیز تقویت گردد. پیش از آن (Muoradhasel & Mazini, 2009) بیان داشته‌بودند که، ساختار اقتصاد ایران به گونه‌ای است که پیامدهای منفی مدیریت کلان دولت در کنار حجم بالای تصدی‌گری‌ها در حوزه اقتصاد، محیط‌زیست را به چالش تبدیل نموده‌است.

ایران کشور خشک و نیمه‌بیابانی است. نبود آب در ایران به معنای نبود و یا کاهش شدید حجم‌وغنای حیات است. بنابراین، کنترل آب برای محیط‌زیست، معنای متفاوت و جدی دارد. اما، کنترل آب هم در اختیار وزارت نیرو است. آمایش سرزمین که وظیفه تناسب‌بخشی استراتژی‌های توسعه صنعتی و تجمیع اجتماعات انسانی را دارد، در سازمان برنامه‌و بودجه مستقر است و متولی کشاورزی نیز جهاد کشاورزی. مرکز تصمیم‌گیری اصلی کشور هم، مجلس شورای اسلامی است. این در حالی است که مراکز تصمیم‌گیری فرابخشی، چون شورای عالی آب و شورای عالی محیط‌زیست نیز واجد اثربخشی هستند. بنابراین کشور با تعدد مراکز تصمیم‌گیری در سیاست‌گذاری محیط‌زیستی مواجه است. بالغ بر ۵۴ سازمان درباره زیستگاه‌ها و مسائل محیط‌زیستی ایران، تصمیم می‌گیرند (Kolahi, 2020). دکتر مجید مخدوم از اساتید برجسته بازنشسته دانشگاه تهران و عضو شورای عالی محیط‌زیست در مصاحبه شخصی با یکی از پژوهندگان این تحقیق، تعداد نهادها و سازمان‌های مداخله‌گر محیط‌زیست ایران را ۷۸ سازمان دانست. از سوی دیگر دولت‌ومجلس بعنوان ارکان اصلی سیاست‌گذاری، موظف به پذیرش الزامات برخی کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند تالاب رامسر، سایتیس،^۴ لایه ازن، بازل، تغییرات آب و هوایی و... در برنامه‌های توسعه پیش و بخصوص پس از انقلاب هستند.

رویکرد دولت‌محور در زمینه حفظ محیط‌زیست، یکی از سنتی‌ترین نظریه‌هاست. ظاهراً حکمرانان با «تصور» بودن مسئله حفاظت محیط‌زیست و صرفه‌نظر عملی مشارکت‌های مردمی، الگوی غالب حفاظت را در استفاده از ابزارهای اجباری،

تخریب و افزایش مسائل محیط‌زیستی و تضعیف عملکرد آن می‌شود (Mohammadzadeh & Ghahremani, 2017) و تبعات ثانویه فرونشست زمین، پیامدهای اجتماعی چون افزایش خطرات شغلی‌و بیکاری، افزایش مهاجرت به شهرهای صنعتی و گسترش پدیده حاشیه‌نشینی، افزایش نارضایتی عمومی در مناطق آسیب‌دیده داشته است (Parliament Research Center, 2023).

از این منظر، **سیاست** بعنوان، پیونددهنده و هدایت‌کننده، سه نیروی متعامل محیط‌زیست، اقتصاد و اجتماع، نقش بی‌بدیل خود را بروز می‌دهد. طبیعی است که پیامد سیاست‌گذاری، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر زندگی شهروندان و سرزمین تاثیر می‌گذارد. سیاست‌گذاری عمومی، هم بعنوان متغیر مستقل و هم بعنوان متغیر وابسته، شامل حوزه‌های وسیعی است که محیط‌زیست و آن، تاثیر متقابل دارند.

اگر دولت^۱ را در مفهوم وسیع حکمروایی بر کلیه ابعاد و سیاست^۲ را در معنی خط‌مشی و سیاست‌گذاری عمومی تعبیر کنیم، آنگاه سیاست‌گذاری کلان و تصمیم‌گیری استراتژیک را می‌توان مجموعه تصمیم‌ها، اقدامات و فعالیت‌های همه ارکان حکومتی که در جهت دستیابی به اهداف کلان اجتماعی گام برمی‌دارند، فهم کرد. در هسته تصمیم‌گیری استراتژیک، عناصری مانند جهت‌گیری هدف، تجزیه‌وتحلیل محیطی، ارزیابی داخلی، ارزیابی گزینه‌ها، فرآیند تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت نهفته است (Hodgkinson et al., 1999). در فرآیند سیاست‌گذاری، دولت، چشم‌انداز^۳ سیاسی خود را به برنامه‌ها و اقداماتی برای رسیدن به نتایج یعنی تغییرات دلخواه در دنیای واقعی تبدیل و تحمیل می‌کند. اگر سیاست‌ها و برنامه‌های اجراشده کم‌اثر یا نامناسب باشد، دولت نمی‌تواند در تحقق نتایجی که مردم خواهان آن هستند، موفق باشد (Cabinet Office, 1999).

تصمیم‌ها، پیامدهای گسترده‌ای دارند و نیازمند بررسی دقیق عوامل متعدد از جمله تغییرات محیطی، پویایی رقابتی و محدودیت‌های منابع اس (Miller, 2004). نتایج حاصل از مدلسازی تحقیق (Abdullahi & Rezvanifar, 2012) نشان می‌دهد، در ایران، حکومت و دولت‌ها، نقش عمده‌ای را در بهبود کیفیت محیط‌زیست ایفا می‌کنند. بطوریکه دولت خود از

1. State
2. Policy
3. Vision

مؤسسات خارجی چون مؤسسه صلح آمریکا، المانیتور، دیپلمات، بلومبرگ و چتم‌هاوس، خطر بعضی از مسائل محیط‌زیستی ایران را، از خطر دشمنی اسرائیل و غرب بیشتر می‌دانند. این درحالی است که ایران در حال حرکت به یک بحران محیط-زیستی چندجانبه است (Parliament Research Center, 2022).

- در سال، ۲۰۱۹ از بین ۱۶۲ کشور رتبه اهداف توسعه پایدار ایران ۵۸ بود. در سال ۲۰۰۵ مصرف گاز طبیعی ایران حدود ۵ درصد از کل مصرف جهان یعنی ۹۲/۵ میلیون تن (معادل نفت خام) است. بطوریکه در بین ۲۰ کشور اول منتشر کننده CO₂ و پس از ژاپن و آلمان، در مرتبه هفتم قرار گرفت. مدیریت نامتناسب پسماند سبب شده که رتبه کشور ۹۷ (از ۱۸۰ کشور) جهان شود. از سال ۱۳۸۵ تنش آبی شروع و روبه افزایش بوده و اکنون، وضعیت بحرانی است. آبخیزداری نامناسب، متوسط سالانه رسوب را برابر ۶ تن در هکتار سالانه نموده است. این میزان معادل پرشدگی و غیرقابل استفاده شدن ۵ سد با ذخیره ۵۰ میلیون مترمکعب است (Environmental Committee of Expediency Discernment Council, 2020).

- شاخص عملکرد محیط‌زیستی (EPI) تراز ایران را که با ۱۱ زیرمجموعه مسائل محیط‌زیستی را در کشورها جست‌وجو می‌کند، ۱۱۳ اعلام نمود. ایران در شاخص ختمشی عملکرد تغییر اقلیم، انتشار گازهای گلخانه‌ای، انرژی‌های تجدیدپذیر و مصرف انرژی، زمین زراعی و چراگاه فراتر از ظرفیت، رقابت‌پذیری پایدار، کنترل فلزات سنگین، رتبه پایینی کسب کرده است (EPI, 2024).

- از نظر برخی نخبگان، وضعیت ناگوار سیاست‌گذاری محیط‌زیست ایران، پس از موارد عدم هماهنگی بخشی و میان-بخشی و ناکافی بودن نظارت بر اجرای سیاست‌ها و قوانین و نبود ضمانت اجرا، به "مسئله شناخت" نامناسب محیط‌زیستی برمی‌گردد. این، باعث می‌شود دست‌اندرکاران، ملاحظات اقتصادی، سیاسی و امنیتی را در اولویت قرار دهند (Ismaili, Fard & Mojabi, 2017).

- شکل‌گیری و توسعه مسائل محیط‌زیستی هر کشور ناشی از "نگرش دولت‌مردان" آن به محیط‌زیست و مردم است. بنابراین باید در زمینه کنترل و کاهش مسائل محیط-زیستی و راهکارها عوامل موثر بر شکل‌گیری نگاه‌ها و نگرش-ها و اجرایی می‌شوند (Janparvar et al., 2016).

- در فرایند تصمیم‌گیری، مهمترین مرحله، "شناخت و

شناخته و دولت را بازیگر اصلی در امر حفاظت از محیط‌زیست تعریف می‌کنند. دولت از ابزارهای مبتنی بر دستور و کنترل، مانند انواع قوانین و مقررات بازدارنده، محدودیت‌ها، نظارت‌های شدید، استانداردهای آلاینده‌ها، جرم‌انگاری، استفاده می‌کند. به نظر آنها، این ابزارها، مزیتی چون ضمانت اجرای بالا دارند (Baldwin & Cave, 2019, Vatn, 2015). ارزیابی کلی برنامه‌های توسعه ایران توسط (Jahangard, 2017) نشان داد؛ برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب از منظر تعیین سیاست و چهارچوب حرکت محیط‌زیستی، تعداد احکام به سرعت افزایش پیدا کرده‌اند. به‌طوریکه از نظر تعداد حکم در برنامه اول توسعه، از ۱۰۴ حکم به ۱۱۱۴ حکم در برنامه پنجم و از نظر تبصره در همین دوره از ۱۰۱ تبصره به ۱۹۲ تبصره در دوره پنجم، افزایش یافت.

- وضعیت توسعه پایدار محیطی ایران، حتی در مقایسه با شبیه‌ترین کشورها، در وضعیت مناسبی قرار ندارد. بررسی شش شاخص توسعه پایدار (سرانه منابع داخلی آب شیرین؛ بهره‌وری آب؛ استفاده از انرژی؛ منابع تولید برق؛ دسترسی به برق؛ انتشار CO₂) نسبت به کشورهای هم‌خوشه مثلا سهم آلودگی شاخص «CO₂» یا میزان منابع آب شیرین پایتترین سهم را دار (Ahani & Afshar, 2021).

- بخشی از سیاست‌های کلان حاکمیتی و اهداف توسعه مقاصد مدیریتی و اجرایی مرتبط با بخش آب، تولید غذا و خودکفایی به‌علت بالا بودن مصرف آب، اشتغال وسیع کشاورزی خصوصا در مناطق کمتر برخوردار، شکست خورده است. در نتیجه، بحران کسری ذخایر آبخوان، فرونشست زمین و افزایش دشت‌های ممنوعه فارس، کرمان و خراسان رضوی... شده. فرونشست، موجب بی‌ارزش شدن تدریجی املاک، زمین‌های کشاورزی، آسیب به پروژه‌های صنعتی، زیرساخت‌های حیاتی حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی، کانال‌های آب، زیرساخت‌های توزیع برق و... همچنین، تحت‌الشعاع قرار گرفتن دائمی اهداف و سیاست‌های توسعه (به‌منظور ترویج پروژه‌های صنعتی) در مناطق آسیب‌دیده خواهد شد (Parliament Research Center, 2023).

- آب برداشت‌شده کشاورزی ایران که حدود دوسوم نیاز غذایی مردم را تأمین می‌کند، بین ۷۰ تا ۹۰ درصد است. درحالی‌که ۸۹ درصد محصولات با کشت آبی پرورش می‌یابند، بازدهی چنین آبیاری هم در حدود ۳۰ درصد است. مرکز پژوهش‌های مجلس رسماً می‌گوید، هشدارهای محیط‌زیستی ایران به اندازه‌ای تکان‌دهنده هستند که نظر تحلیل‌گران

روش‌شناسی پژوهش

درمورد شناخت‌شناسی گونه‌های بینش محیط‌زیست ایران، کار منسجمی صورت نگرفته‌است. بنابراین تلاش گردید، نوعی مطالعه کیفی از نوع بازشکافی معرفت‌شناسانه اکتشافی جهت ادراک و فهم انواع شناخت‌ها و تاثیر آن‌ها بر صورت مسئله سیاست‌های محیط‌زیستی صورت پذیرد. بدیهی است که مطالعه اکتشافی در زمینه‌هایی صورت می‌گیرد که در زمینه مذکور یا پژوهشی انجام نشده یا در راستای اهداف مذکور نیست. احساس شد در این زمینه، رویکردی کیفی و درون‌نگر، رهنمون بهتری جهت فهم دقیق‌تر و عمیق‌تر فراهم نماید. جهت تحلیل پژوهش نیز از رویکرد تحلیل مضمون روش ۶ مرحله‌ای (Braun & Clarke, 2021)، بهره گرفته شد. این رویکرد بر تفسیر و توصیف پدیده از نگاه برخی متخصصان حوزه محیط‌زیست متمرکز است.

نمونه‌ها شامل ۲۹ نفر از متخصصان حوزه محیط‌زیست در سطوح تحصیلات دانشگاهی است. برخی مستقیماً در سازمان محیط‌زیست ایران، برخی در جهادکشاورزی (سازمان منابع-طبیعی) و یا در سازمان‌های مرتبط با مطالعه و برنامه‌ریزی، سابقه فعالیت داشتند. عده‌ای استاد دانشگاه و عده‌ای نیز از فعالین حوزه مدنی و محیط‌زیست ایران بودند. این متخصصان بصورت هدفمند و با استفاده از روش گلوله‌برفی انتخاب شدند. نخست، برخی از فعالان مدنی عرصه محیط‌زیست که اتفاقاً در فضای مجازی نیز فعال بودند، شناسایی و ارتباط برقرار گردید، سپس بواسطه آن‌ها، تعرفه لازم با سایر فعالین انجام و مصاحبه صورت پذیرفت. برخی از مصاحبه‌شوندگان با واسطه چند نفر در دسترس قرار گرفتند. همچنین، ارتباط و مصاحبه با دو نفر از روسای سابق محیط‌زیست هم با پیگیری‌های فراوان مثمر‌تر گشت. پس از مصاحبه با این دو نفر، در سایه اعتماد جلب شده، مصاحبه با برخی از معاونین سابق سازمان محیط‌زیست و مسئولین سابق و فعلی عرصه‌های محیط‌زیست ممکن شد. مصاحبه‌ها عمیق و در حیطه‌های تخصصی و تجربه‌های زیسته افراد انجام پذیرفت. پس از رسیدن به اشباع نظری (جایی که تداوم مصاحبه به تکرار مکررات رسید) مصاحبه‌ها، خاتمه داده شد.

اطلاعات بدست‌آمده از مصاحبه‌های باز مشارکت‌کنندگان این پژوهش، با استفاده از روش کیفی تحلیل تماتیک (Braun & Clarke, 2021) تقطیع گشت که مواردی بعنوان نمونه در جدول ۲ آمده‌است. کدگذاری و طبقه‌بندی داده‌ها، از طریق

دریافت صحیح اطلاعات" پیرامون موضوع است. بدیهی است هرچه این شناخت به‌شکل بهتری انجام شود و کامل‌تر باشد، به تصمیم‌گیری بهتری می‌انجامد (Morwat et al., 2020). - از پژوهش‌ها (Sabzei et al., 2015) و (Afrooz & Jafarian, 2016) برمی‌آید که نگرش‌ها و نیت‌های رفتار مسئولانه محیط‌زیستی، پیش‌بینی‌کننده قوی برای رفتار مسئولانه محیطی است. یافته‌های مطالعه (Hemayatkhah et al., 2017) نیز نشان داد میان متغیرهای دانش و ارزش محیط‌زیستی، نگرش و رفتار محیط‌زیستی، ارتباط معناداری وجود دارد. همچنین، از مهمترین علل مشکلات محیط‌زیستی وجود سوگیری‌های شناختی، یا عدم همخوانی و هماهنگی بین ارزش‌های افراد، سازمان‌ها و نهادها در رابطه با محیط‌زیست و رفتارهای واقعی آنها نسبت به محیط است (Jahanbakhsh et al., 2014).

- تحلیل معرفت‌شناسانه و زبان‌شناسانه نظریه توسعه‌یادار بر تأثیر پیش‌فرض‌های ارزشی و هنجاری در شکل‌گیری و تکامل آن تأکید دارد. عمده‌ترین ویژگی نظریه سیاستی، تجویزی بودن، هنجاری بودن، معطوف به حاکمیتی بودن آن است (Safaei, 2022).

- علیرغم وجود آگاهی و نگرش نسبتاً مناسب محیط‌زیست، اکثریت افراد به‌لحاظ رفتار محیط‌زیستی، عملکرد ضعیفی داشته‌اند. بنابراین برخورداری از آگاهی محیط‌زیستی نمی‌تواند تضمینی برای انجام رفتار مناسب باشد، بلکه، نیاز به شرایط و ساختار اجتماعی ترغیب‌کننده و تسهیل‌کننده انجام رفتارهای محیط‌زیستی است (Marzban et al., 2019, Englis & Phillips, 2013).

- نمی‌توان صرفاً با ارزش‌ها و نگرش‌های محیط‌زیستی مورد پذیرش افراد، نوع رفتار و عملکرد آنان را پیش‌بینی کرد. - بایست عوامل ساختاری، موقعیتی، روانشناختی و اجتماعی گوناگون، از جمله فشارهای اجتماعی و پذیرش هنجارهای جمعی، محدودیت‌های اقتصادی، عوامل عاطفی و فیزیکی را که در خلق معنا برای امکان‌های محیط‌زیستی دخیل‌اند، نیز لحاظ کرد (Bagheri et al., 2017).

- بررسی نظام‌های محیط‌زیستی و سیاست‌گذاری بومی در جوامعی که محیط‌زیست جایگاه قابل توجهی در برنامه‌های سیاست‌مداران و مردم ندارد، مسئله محیط‌زیست در دستورکار سیاست‌گذاری قرار نمی‌گیرد و بعنوان اولویت دست‌چند مطرح می‌شود (Burns, 2005).

رضایت و رازداری مورد لحاظ بو (Moradi et al., 2025). بطوریکه هدف و ماهیت پژوهش به اطلاع مشارکت‌کنندگان رسید و از رازداری پیش و میان مصاحبه، اطمینان داده شد. در طول مصاحبه، با شیوه‌های همدلانه و فضای درک‌متقابل، سعی گردید فضای اطمینان، پذیرای نظرات مشارکت‌کننده شده و با نقد برخی دیدگاه‌های موجود، فضای چالش‌برانگیز جهت تعمیق مباحث مطرح گردد. نکته قابل توجه اینجاست که با وجود تلاش در جهت جلب اطمینان مصاحبه‌شوندگان، در هر مصاحبه، به دلیل ماهیت سیاسی مسئله، مشارکت‌کنندگان از ارائه صریح مطالب خودداری می‌نمودند. اما به تدریج در روال مصاحبه، با جلب اطمینان بیشتر، مطالب دقیق‌تری را بروز دادند. داده‌های گردآوری شده محرمانه نزد محققان نگهداری می‌شود.

تلفیق مفاهیم مشابه با یکدیگر و تولید مضامین اصلی ساخته و تحلیل شد. در مجموع بیش از ۱۲۷ خرده‌مضمون بدست آمد. این موارد در ۹ مضمون، دسته‌بندی شد. پس، تم‌ها یا مضمون-ها، از داده‌ها نشأت گرفتند. اگرچه در این رویه داده‌کاوی تحلیلی، خلاقیت و شیوه خاص محققان به غنای آن افزود (Mohammadpour, 2012). الگوهای موجود در درون-داده‌ها و برون‌داده‌ها، نوعی سنخ‌شناسی تحلیلی و استقرای تحلیلی فراهم آورد. تلاش گردید، مطالب منسجم و تفسیر بامعنا معقول ارائه و پاسخ‌های مناسب‌تری به سوالات پژوهش بدهند. همچنین در روند جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه-و تحلیل؛ قابلیت اطمینان، اعتبار، تأییدپذیری به صورت عدم وارد کردن مفروضات ذهنی و نهایت دقت و آگاهی در کدگذاری و تحلیل مورد توجه بوده اس (Braun & Clarke, 2021). در مراحل گردآوری، تحلیل و ارائه، سه اصل اخلاقی آگاهی،

جدول ۱. ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان

Table 1. Characteristics of the Participants

محدوده سنی Age range	سوابق و زمینه فعالیت Activity	تحصیلات Education	جنسیت Gender	ردیف Row
40-50	جامعه‌شناس مستقل حوزه شهر و زنان Independent sociologist in the field of cities and women	دکتری Ph.D	زن Woman	1
60-70	رئیس سابق سازمان محیط‌زیست Former head of the Environment Agency	دکتری Ph.D	زن Woman	2
50-60	پژوهشگر حوزه محیط‌زیست، انرژی و علوم انسانی Researcher in the field of environment, energy and human sciences	ارشد M.A.	مرد Man	3
50-60	خبرنگار حوزه محیط‌زیست Environmental Journalist	ارشد M.A.	مرد Man	4
40-50	معاون امور استان‌ها و دفتر بازرسی سازمان محیط‌زیست Vice Provincial Affairs and Environmental Organization Inspection Office	ارشد M.A.	مرد Man	5
60-70	رئیس گروه محیط‌زیست امور برنامه‌ریزی، آمایش و محیط‌زیست سازمان برنامه‌بودجه و کارشناس مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری Former Head of the Environment Department, Planning and Environmental Affairs Division, Program and Budget Organization, and Expert at the Development and Foresight Research Center	دکتری Ph.D	مرد Man	6
60-70	معاون سابق سازمان محیط‌زیست، استاد دانشگاه، مدیر اجرایی حوزه‌های آبی Former Deputy of the Environmental Protection Organization, University Professor, and Executive Director of Water Resources Management	دکتری Ph.D	مرد Man	7
60-70	معاون سابق سازمان محیط‌زیست، استاد و رئیس دانشگاه Former deputy of environmental organization, professor and university president	دکتری Ph.D	مرد Man	8

محدوده سنی Age range	سوابق و زمینه فعالیت Activity	تحصیلات Education	جنسیت Gender	ردیف Row
50-60	مدیر سابق سازمان محیط‌زیست، هیئت علمی سازمان جنگل‌ها و مراتع، فعال حوزه محیط‌زیست Former Director of the Environmental Protection Organization, Faculty Member of the Forests and Rangelands Organization, and Environmental Activist	دکتری Ph.D	مرد Man	9
40-50	پژوهشگر حوزه آب و مدیر برخی سازه‌های آبی Water Researcher and Manager of Water Infrastructure Projects	ارشد M.A.	مرد Man	10
40-50	رئیس اداره محیط‌زیست تهران، مدیر آموزش و ارتباط با صنعت پژوهشکده محیط‌زیست Head of the Tehran Department of Environment and Director of Education and Industry Relations at the Environmental Research Institute	دکتری Ph.D	مرد Man	11
40-50	استادیار پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت)، مورخ محیط‌زیست Assistant Professor, Research Institute for Humanities and Cultural Studies (SAMT), Environmental Historian	دکتری Ph.D	مرد Man	12
70-80	استاد بازنشسته دانشگاه تهران Retired Professor of Tehran University	دکتری Ph.D	مرد Man	13
40-50	استاد دانشگاه تهران، پژوهشگر و عضو موسسه مطالعات جمعیت کشور Professor at the University of Tehran, Researcher, and Member of the National Population Studies Institute	دکتری Ph.D	مرد Man	14
50-60	پژوهشگر و فعال محیط‌زیست، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری Researcher and Environmental Activist, Center for Strategic Studies of the Presidency	دکتری Ph.D	زن Woman	15
40-50	فعال محیط‌زیست، تسهیل‌گر اجتماعی Environmental activist, social facilitator	دکتری Ph.D	زن Woman	16
40-50	مدیر گروه توسعه و برنامه‌ریزی مرکز پژوهش‌های مجلس Director of the Development and Planning Department of the Islamic Council Research Center	دکتری Ph.D	مرد Man	17
40-50	دانشیار دانشگاه تهران Associate Professor, University of Tehran	دکتری Ph.D	مرد Man	18
50-60	استاد دانشگاه سابق بهشتی، رئیس سابق مرکز امور اجتماعی منابع آب و انرژی، معاون سابق پژوهشی بررسی‌های استراتژیک و سیاست‌گذاری‌های عمومی وزارت نیرو Former professor of Beheshti University, former head of the Center for Social Affairs of Water and Energy Resources, former research deputy for strategic reviews and public policies of the Ministry of Energy	دکتری Ph.D	مرد Man	19
40-50	عضو هیئت علمی پژوهشکده محیط‌زیست Faculty Member, Environmental Research Institute	دکتری Ph.D	مرد Man	20
40-50	دانشیار دانشگاه پیام نور Associate Professor, Payame Noor University	دکتری Ph.D	مرد Man	21
70-80	سرپرست جهاد کشاورزی و رئیس انجمن آبیاری و زهکشی ایران و پژوهشگر حوزه کشاورزی Head of Agricultural Jihad, President of the Iran Irrigation and Drainage Association, and Researcher in Agriculture	دکتری Ph.D	مرد Man	22

محدوده سنی Age range	سوابق و زمینه فعالیت Activity	تحصیلات Education	جنسیت Gender	ردیف Row
70-80	رئیس سابق سازمان محیط‌زیست و وزیر کشاورزی، استاد دانشگاه Former head of Environment Organization and Minister of Agriculture, university professor	دکتری Ph.D	مرد Man	23
40-50	دانشیار دانشگاه فردوسی Associate Professor of Ferdowsi University	دکتری Ph.D	مرد Man	24
50-60	رئیس سابق و استاد دانشگاه فرهنگیان گیلان Former president and professor of Farhangian University of Gilan	دکتری Ph.D	زن Woman	25
50-60	معاون سابق سازمان محیط زیست، مرکز پژوهش‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام Former Deputy of the Environmental Protection Organization and Researcher at the Expediency Discernment Council Research Center	دکتری Ph.D	مرد Man	26
40-50	دانشیار دانشگاه اصفهان Associate Professor, University of Isfahan	دکتری Ph.D	مرد Man	27
70-80	استاد دانشگاه امیرکبیر Professor, Amirkabir University of Technology	دکتری Ph.D	مرد Man	28
60-70	استاد دانشگاه علامه Professor, Allameh Tabataba'i University	دکتری Ph.D	مرد Man	29

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در قالب ۹ مضمون اصلی ارائه می‌شوند.

پیشگیری مفهوم محیط‌زیست

محیط‌زیست، مفهومی است که حوزه‌های بسیار گسترده‌ای را دربر می‌گیرد. محیط‌زیست از نظر اندازه با تاثیر ذره‌هایی چون باکتری و ویروس، حتی مولکول‌ها و اتم‌ها سروکار دارد تا پدیده‌های کلانی چون تغییرات اقلیمی و لایه اوزون. محیط‌زیست را نمی‌توان به ماده، جاندار، یا مکان و زمان خاصی فروکاست و تقلیل داد. محیط‌زیست به روابط میان انسان، موجودات زنده و محیط اطرافش بسته‌است. این قضیه که نمی‌توان محیط‌زیست را با مفاهیم و تعریف ساده‌شده‌ای، فهمید و تفهیم نمود، سبب شده، تصوراتی اعوجاج‌انگیز در ذهن عامه-جامعه و بخصوص ذهن سیاست‌مداران ایجاد نماید. در واقع چسبیتی و ماهیت محیط‌زیست در نگرش بسیاری، فروکاهیده به ابتدالی از تعاریف سطحی است. بسیاری، حفظ محیط‌زیست را معادل نریختن زباله و جمع‌آوری آن، عدم شکار و آزار نرساندن به فلان حیوان، غذادادن به پرندهای شهری، آلودگی هوا، چیزهایی در مورد فاضلاب و اخیرا مشکلات بارش کم و... می‌دانند. شناخت‌های با دقت پایین و کج‌فهمی در مورد آن،

بخصوص آن‌ها که در امر سیاست‌گذاری کلان دخیل هستند، مسبب تصمیمات ناصحیح دامنه‌داری شده‌است. این موضوع زمانی اهمیت پیدا می‌کند، که به محتوای صحبت‌ها و سخنرانی‌های تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران دقت شود، آنگاه ملاحظه می‌شود، برخی از آن‌ها، فهم صحیحی از محیط‌زیست ندارند.

مشارکت‌کننده ۱۹: «گاهی مسئولین یک حرف‌هایی می‌زنند ابعادش را نمی‌دانند، مثل اینکه فکر کنند "آبخوان"، رودخانه‌ای است که در زیرزمین جریان دارد و از هندوکش آب به این طرف سرازیر می‌شود. بعد بروکراسی با چنین فهمی، تصمیم می‌گیرد به همه چاه‌های غیرمجاز، مجوز بدهد و تعداد چاه‌های غیرمجاز روی آبخوان‌ها را سی‌چهل درصد افزایش - دهد».

منظور از مسئولین، شناخت و تاثیرگذاری ارکان تصمیم‌سازی در شئون کلی است. بطوریکه عالی‌ترین مقام‌های کشوری هم، با ادراک ناپخته، توان تصمیم‌های اساسی دارند. مشارکت‌کننده ۹: «زمستان ۱۳۸۴، در جلسه شورایی عالی محیط‌زیست طرح اضافه‌کردن چهل-هزارهکتار به مناطق حفاظت‌شده حوزه آبخیز دریاچه ارومیه جهت زیستگاه قوچ ارمنی، ارائه شد. پس از

دارد. متوسط زاینده‌رود یک میلیارد مترمکعب آب دارد. می‌سی‌سی‌پی به تنهایی ۵۰۰ برابر زاینده‌رود آب و ولگا، ۲۳۰ برابر زاینده‌رود و راین آلمان ۶۵ برابر زاینده‌رود آب دارد. در چنین سرزمینی، آرزوهای توسعه به سبک آمریکایی، چینی، روسی و برزیلی فاجعه است. یعنی فقدان عقلانیت محیط‌زیستی».

ایران، جزء مناطق خشک و نیمه‌خشک کره‌زمین است. برای این سرزمین، "آب" معنی استراژیک خاص خود را در طول تاریخ داشته‌است. تنش‌های حاصل از دخالت وسیع در حوزه‌های آبی، معلوم نمود مسئولین درک درستی از ارزش آب در ایران ندارند. مردم مناطق مرکزی ایران، هزاران سال، معیشت، اشتغال، کشاورزی و صنعت خود را با شرایط کم‌آبی سازگار کردند، اما دولت‌مدرن در هفتادسال اخیر، با انتقال آب از مناطق پرآب، شرایط طبیعی را برهم زده‌است.

مشارکت‌کننده ۱۹: «یکی از دقیق‌ترین نظام‌های اندازه‌گیری آب، نظام اندازه‌گیری قنات‌هاست. در فلات مرکزی ایران، در یزد، در خراسان، در فارس، یک پیاله آب معنا دارد. با ثانیه با کاسه، با پیاله، اندازه می‌گیرند. واحد سنجش آب در ایران قطره است. نه، میلیارد مترمکعب. وقتی سد زدیم، واحد سنجش را میلیارد مترمکعب کردیم».

توسعه نامتوازن

شناخت و درک اینکه میانگین بارش ایران، یک‌سوم و سطح تبخیر آن سه‌تاچهار برابر میانگین کره‌زمین است، "آب" را بعنوان عامل محدودکننده به برنامه‌ریزان توسعه ایران القا می‌کرد. اما تصمیم‌سازی‌های دولت‌های مدرن معاصر، انواع الگوی توسعه آب‌بر با ارزش‌افزوده پایین را بسط داد. مسئولین با نگرش دم‌دستی "جایگزینی واردات"، به بسط کشاورزی و صنایع نامتناسب با اقلیم ایران و استقرار آمایش‌نشده سرزمین، دست یازیدند. شواهد نشان از هم‌نشینی الگوی مناطق دچار مشکلات کم‌آبی و فرونشست با مراکز اصلی کشاورزی و صنعتی دارد.

مشارکت‌کننده ۲۹: «بیش از ۷۰ درصد واحدهای فولاد و پتروشیمی کره‌زمین، در کنار دریا بنا شده. اما در ایران، مناسبات جاهلانه و مشکوک، باعث شده در خشک‌ترین مناطق واحدهای فولاد و پتروشیمی بنا کنند. حالا هم می‌خواهند میلیاردها دلار هزینه شود تا به آن‌ها، آب برسانند».

شنیدن مجموع حرف‌ها، آقای ... در قامت رئیس‌جمهور گفت چهل‌هزارهکتار؟ برای قوچ؟ آن هم ارمنی؟ اولاً این قوچ مال ارمنستان است، ربطی به ما ندارد و ثانیاً چرا چهل‌هزار هکتار زمین و مرتع اختصاص بدهیم. دور چهارصد هکتار زمین را سیم خاردار بکشیم، علف بریزیم تا حیوانات به حیات خودشان ادامه بدهند. بقیه زمین را هم بدهید که مردم داخل آن زندگی کنند».

مشارکت‌کننده ۹: «فردی که از ابتدای انقلاب، در پست‌های کلیدی معاون‌وزیر و چندین دوره نیز پست وزارت معادن، وزارت صنایع، وزارت نفت را در اختیار داشته، در اظهارات رسمی عنوان می‌دارد که «ما نباید معادن را معطل چهارتا کل‌ویز کنیم» و در جای دیگر هم در انتقاد به عمل قانونی مناطق حفاظت‌شده می‌گوید که «به‌خاطر چهارتا گورخر نمی‌گذارند». اینان محیط‌زیست را نه مسئله و بحران و اولویت که مفهوم تجملی می‌دانند. افرادی که در خوش‌بینانه‌ترین نگاه می‌توان گفت دلسوزانی بی‌سواد هستند و نمی‌توانند مشکلات محیط‌زیستی را درک کنند و از زوایای مختلف، به مسائل جاری بنگرند. آن‌ها از آبخوان، تصویری شبیه روان‌آب داخل غار علی‌صدر دارند. با این فقر دانش و کوررنگی، سال‌ها، در راس امور سیاست‌گذاری هستند».

فهم بوم‌شناختی ایران

یک اندیشه ضمنی از ابتدای مدرن‌سازی، در کشور رواج داشته که بدنال «عظمت» قدیم کشور بوده است. مسئولین در قیاسی تطبیقی، وضعیت اروپای غربی، آمریکا و ژاپن، را الگو پنداشته و ناخواسته آن میزان صنعتی‌شدن را مطلوب می‌انگارند. فارغ از اینکه، آیا، ظرفیت زیستی ایران، اجازه آن الگوها را به کشور می‌دهد یا خیر. بطور مثال، زمین‌های حاصل‌خیز و پرآب اروپا و امریکای شمالی و جنوبی، چه به‌لحاظ بسط کشاورزی و چه توسعه صنعت، قابلیت لازم را به آن سبک توسعه داده‌است. اما چنان شرایطی برای ایران فراهم نبوده‌است.

مشارکت‌کننده ۱۹: «رودخانه آمازون برزیل به تنهایی ۶۵۰۰ میلیارد مترمکعب در سال، یعنی ۶۵ برابر کل ایران آب دارد. یانگ‌تسه به تنهایی ۹۵۰ میلیارد مترمکعب، یعنی به تنهایی ۹/۵ برابر و می‌سی‌سی‌پی ۵۵۰ میلیارد مترمکعب معادل ۵ برابر کل ایران آب

به توسعه و مدرن‌سازی نگاه‌های زیستی داشته‌اند. از منظر آنان، هدف و غایت کوشش جمعی، توسعه و حفظ منافع ملی نیست، بلکه این‌ها، ابزاری برای چیرگی و نمایش توفیق است. از دوره پهلوی تاکنون، ساخت سازه‌های بزرگ، ساختمان‌های عظیم- و بلندمرتبه، صنایع دهان‌پُرکن مثل ذوب‌آهن، فولاد، اتومبیل-سازی، طرح‌های کشت و صنعت، بسط صنایع هسته‌ای، طرح-های اسمورس‌دار مانند شبیه‌سازی، نانو، صنایع دانش‌بنیان و ... مثال‌هایی از این‌دست با شیدایی دنبال شده‌است. خرید سنگین تسلیحات و اختصاص بودجه هنگفت و توسعه ارتش فقط نمود بیرونی چنین نگرشی است. این مدرن‌سازی بیشتر از آنکه مبتنی بر نیازهای استراتژیک کشور و منطبق بر ظرفیت-سرزمینی باشند، در جهت نمادسازی و ایجاد نمایش حس برتری بوده‌اند. در این پارادایم، محیط‌زیست، بازیچه‌ای بیش نیست. بطور نمونه، می‌توان به فلسفه ساخت سد دز اشاره کرد.

مشارکت‌کننده ۹: «روزولت نماد سرمایه‌داری در غرب، در بازدید سد "هور" روی رودخانه کلرادو گفت: "آمدیم، دیدیم، مسحور شدیم" این جمله، برای رهبران جهان بخصوص در جهان سوم، الهام‌بخش بود. محمدرضا شاه دستور می‌دهد که برای او هم یک سد "در حد هور" بسازند. به این دلیل، روی رودخانه دز، سدی ساخته می‌شود و نام محمدرضای پهلوی روی آن می‌گذارند و هنوز یکی از پنج سد بزرگ ایران است».

نگرش و تفکر قوام‌یافته که تمایل دارد در برابر خودسری استکبار بایستد، سیاست‌گذاری را به سمت‌وسویی برده که راه توسعه ایران را با تحریم‌های پی‌درپی غرب، مواجه نموده. مسئولین، پایداری بر سر آرمان را مهمتر از توسعه کشور می‌دانند. در کنار چنین بینشی، تصور و شناخت کم‌عمقی وجود دارد که حفظ محیط‌زیست و پایداری سرزمین را، مفاهیمی لوکس، برآمده از غرب با اهدافی مشکوک می‌انگارد. ترکیب این دو بینش، سبب شده کشور با واقعیت‌ایستایی، عدم پیشرفت و بسط انواع بحران‌های محیط‌زیستی، مواجه شود. بنابراین ملاحظه می‌شود، ایده‌آل‌ها و آرمان‌ها، مبتنی بر یک شیوه شناخت می‌تواند معضلات جدی را هم بر توسعه و هم بر محیط‌زیست تحمیل نماید.

مشارکت‌کننده ۴: «اگر می‌خواهی هژمونی‌طلبی منطقه‌ای داشته باشی، باید به جیب سرزمین نگاه کنی. یعنی این پارامتر را وارد محاسبات کنی. موقعی که می‌گوییم توسعه ناپایدار است، در فرامرز هم ناپایدار

اصرار بر خودکفایی بخش کشاورزی درحالی صورت می‌گیرد که هدررفت آب در آن بخش با بارزش افزوده ناچیز در کل اقتصاد کشور همراه است.

مشارکت‌کننده ۳: «کشاورزی به رغم اینکه حدود ۱۰ درصد تولید ناخالص داخلی GDP را دارد، ۹۰ درصد آب ما را مصرف می‌کند. یعنی ۹۰ درصد آب کشور صرف ۱۰ درصد GDP می‌شود. یعنی ما عملاً داریم منابع آبی‌مان را نابود می‌کنیم».

کارشناسان مراکز پژوهشی داخل سازمان‌های حاکمیتی و یا مستقل منابع طبیعی، صدای اعتراض خود را به اشکال مختلف بلند کرده‌اند، اما شناخت بازگونه کوتاه‌مدت که می‌خواهد به هر قیمتی، وضعیت فعلی حفظ شود، نگاه دیگری به مسائل موجود دارد و می‌خواهد صورت مسئله را پاک کند. آمارها، چیزهایی می‌گویند که گوش شنوایی وجود ندارد.

مشارکت‌کننده ۲۳: «مزارع آبیاری ما در سال زراعی ۲۰۲۰، حدود ۹/۶ میلیون هکتار بود، برای ترکیب ۵/۲ هکتار. ترکیب ۲۱ میلیارد دلار محصولات کشاورزی صادرات کرد. ایران با نزدیک دو برابر مزارع، فقط کمی بالاتر از ۶ میلیارد دلار صادرات داشت».

نگاه آرمانی

عموماً، دو پارادایم توسعه و حفظ محیط‌زیست، رودروی یکدیگر قرار گرفته‌اند. غالباً "توسعه"، چالش‌های جدی برای "محیط-زیست" بوجود آورده است. کارشناسان توسعه، محیط‌زیست را، هزینه ناگزیر پیشرفت می‌دانند. با آشکار شدن ابعاد فجایع از دهه ۱۹۷۰ و در جهت نفی دیدگاه افراطی "توسعه به هر قیمت"، نظرات بینابینی، مانند خوانش محیط‌زیستی از منحنی کوزنتس (Kuznets, 1995) رشد کردند. منطق این منحنی می‌گوید اگرچه در ابتدایی توسعه، وضعیت آلودگی‌های محیط‌زیستی آب‌وهوا و ... بدتر می‌شود، ولی بعدها، با افزایش درآمد، وضعیت قابل بهبود است. سرمایه‌گذاری‌های وسیع دهه-اخیر کشور چین در زمینه بهبود محیط‌زیست، نمونه گویای چنین بینشی است. با افزایش درآمدهای ناشی از صادرات نفت-و گاز کشورهای خاورمیانه و تزریق انواع تکنولوژی‌های جدید (از اتومبیل تا به‌روزرسانی کارخانه‌ها) آلودگی‌های ناشی از صنایع نفت و گاز کاهش یافت (Abolhasani et al., 2016).

اما در ایران، دوگانه توسعه و محیط‌زیست، توسط متغیر مستقل سومی بنام "نگاه آرمانی" در حاشیه قرار گرفت. دولت-مدرن در یک سده گذشته در رویای هژمونی بوده‌است. آن‌ها،

صنعت، بوجود نیاوده. باید فرصت نظرخواهی، گفتگو، چانه‌زنی با ذی‌حقان و ذی‌مدخلان محیط‌زیست، فراهم شود».

بنابراین نکته اصلی در اینجا، رویارویی شناخت و بینشی است که بطور عملی رویکرد انتظامی-انضباطی را جا می‌اندازد و نقش تام‌وتمام حل معضلات محیط‌زیستی را، برعهده دولت می‌نهد. در برابر آن شناخت و بینشی قرار دارد که دولت را در "کنار راه‌کارهای دیگر" می‌خواهد.

ناآگاهی از مسئله

سیاست‌مداران ایران، با اینکه منویات خود را پشت خواست اغواکننده توسعه و تولید، پنهان می‌کنند، اما، در فهم دقیق و تعریف علمی، نظری و کاربردی "پیشران‌های" توسعه کشور ناتوانند. پیشران اقتصاد را صنایع فولادی و پتروشیمی می‌انگارند. با سخنان نمایشی فاقد مبنای علمی، توجیه لازم را برای تولید محصولات خام با ارزش خالص ناچیز، انتقال صنایع و معادن به مناطق خشک فلات مرکزی، انتقال آب، استهلاک شدید منابع طبیعی و بحران‌های محیط‌زیست، فراهم کرده و سیاست‌های کلان کشور را شکل می‌دهند. از تفکری که بحران ایجاد می‌کند، نمی‌توان انتظار حل بحران داشت.

مشارکت‌کننده ۵: «به گمانم، رؤسای جمهوری و مسئولان ارشد کشور، یا با آمار و حقایق صادرات ما در دو دسته محصولات با پایه نفت و پایه معدنی به درستی آشنا نیستند، یا درک درستی از بحران‌ها، ندارند. ما با خام‌فروشی شرم‌آوری مواجه هستیم. ارزش هر تن صادرات ما، ۲۱۱ دلار است. درحالی‌که متوسط ارزش واردات ما، حدود ۱۳۴۸ دلار است. حساب کنید با این ارزش افزوده‌های فوق‌العاده پایین برویم، الماس-هایی مانند هورالعظیم را با آن همه ارزش طبیعی و منافع اجتماعی، خشک کنیم».

تجربه کسی که سال‌ها، وزیر کشاورزی و رئیس سازمان محیط‌زیست بوده نسبت به شناخت نمایندگان مجلس پنجم از واقعیت سیاست‌ورزی و تصمیم‌گیری چنین است؛

مشارکت‌کننده ۲۳: «بعنوان مسئول بخش آب و محیط‌زیست و کشاورزی وزارت کشاورزی، یک جمله "آبکی" در برنامه سوم آوردم که توسعه کشور نباید مغایر با "توسعه پایدار" باشد. در مجلس پنجم، یک الم‌شنگه-ای راه افتاد که این توسعه پایدار، یک کلمه استعماری و استکباری است که غرب‌زده‌ها، می‌خواهند وارد

است. فرض کنیم که ما حتی بتوانیم (حداکثر) ضریب نفوذ را هم بگیریم، آن آرمان‌خواهی را هم انجام دهیم، آن آرمان‌خواهی پایداریش کجاست؟ پایداریش در منابع سرزمینی است».

آفت خودبسندگی

مشخصه اصلی دولت وبری، غلبه عقلگرایی اداری، بسط انواع سازمان‌ها، برنامه‌ریزی دستوری، سلسله مراتب اجباری بالا-پایین، فرمان و کنترل است. روند غالب مدل نهادی سیاست-گذاری ایران بیشتر به چنین مدلی شباهت داشته‌است. قوانین عمرانی سوم تا پنجم پیش از انقلاب و برنامه‌های یکم تا ششم پس از انقلاب، نشان می‌دهند دولت خود را با قوانین و برنامه‌ها و در سطح اجرا با وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مختلف، "عامل اصلی" می‌شناسد و مردم را تابع و زیردست می‌خواهد. چنین عقلگرایی اداری، در امر حفاظت محیط‌زیست، اجتماعات مردم-نهاد را، ناتوان می‌انگارد. ناتوان‌انگاری و ناتوان‌خواهی با گسترش قوانین و مقررات، ضوابط، آیین‌نامه‌ها، افزایش سازمان‌های مختلف و موازی‌سازی و شکل عملی مجوزها، به محدودسازی دایره فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد و استقلال واقعی می‌انجامد.

مشارکت‌کننده ۲۴: «در این ۱۲۰ سال که کشور ما شروع به قانون‌گذاری کرده، قریب به ۱۲۰۰۰ تا، قانون تصویب شده، درحالی‌که فرانسه که الگوی ماست و حدود دویست سیصدسال است که، دارند قانون‌گذاری می‌کنند، حدود ۳۸۰۰ تا قانون دارد. تورم قوانین، نشان‌دهنده حاکمیت قانون نیست. قوانین ما فراوان، ناجامع، اکثراً قدیمی و گاه متضاد، هستند. نگاه آنها، از بالا به پایین است. باید به سمت این برویم که قوانین از فعالیت‌های مدنی حمایت کند و جا بیفتند».

تئوری و تجربه‌های موفق جهانی حفاظت موثر از محیط‌زیست، موید ملاحظه همزمان مسائل آموزشی و ترویج، اقتصادی و اجتماعی و اقدام انتظامی-انضباطی است. اما، در ایران، الگوی وبری کنترل و دستور "سرلوحه" اداره امور بوده-است.

مشارکت‌کننده ۱۲: «محصول تلقی عدم‌مذاکره با جامعه، عدم همکاری می‌شود. جای‌یکه رویکردهای دولتی، نسخه‌های دستوری و برنامه‌ریزی انتظامی-انضباطی توسعه‌اش، پیوند لازم را بین بخش‌های مختلف مدیریت محیط‌زیست، منابع آب، کشاورزی و

فرهنگ ما بکنند».

در برابر مضمون ناآگاهی از مسئله، دیدگاه مقابلی وجود دارد که قائل است، برعکس تصور، اتفاقاً مسئولین در جریان بسیاری از این امور هستند، ولی آن‌ها بجای اینکه در خدمت رفع مسائل و بحران‌های محیط‌زیستی باشند، بدنبال رفع قضایای دیگری هستند.

مشارکت‌کننده ۳: «این تصور که سیاست‌مداران ما، نمی‌دانند و آگاهی کافی ندارند، تصور غلطی است. مسئول منتخب، فکرش توجه به عواملی مثل پیروزی در انتخابات با قول ایجاد اشتغال و پروژه‌های زودبازده است. پروژه‌هایی که مسائل و ملاحظات محیط‌زیستی آن‌ها، در نظر گرفته نشده. مثل بعضی سدهایی که ساخته می‌شود».

هنگامی که در مورد حفاظت از محیط‌زیست صحبت می‌شود، تصویرسازی که صورت می‌پذیرد این است که مخربان، آلوده‌کنندگان، مسببان فجایع و بحران‌های زیست‌محیطی جایی خارج از دولت هستند. عبارتی مخاطبانی وجود دارند که سیاست‌مدار باید فکری به حال آن‌ها نماید. درحالی‌که این تصویر، بازگونه است. دولت به دلیل آنکه نیاز به پول‌وسرمایه، نفت‌وپالایش، معدن، محل دپوی پسماند، سدوانتقال آب و... دارد، به محیط‌زیست دست‌درازی می‌کند و آنرا به صورت نهادی در خدمت می‌گیرد. بنابراین باید متوجه بود که یکی از بزرگترین تعرضات به محیط‌زیست، توسط خود دولت صورت می‌پذیرد.

مشارکت‌کننده ۱۵: «چه کسی گفته، دولت محافظ منافع عمومی است؟ بزرگترین دست‌درازی‌ها به سمت محیط‌زیست توسط دولت انجام می‌شود. همین وزارت نیرو که وظیفه‌اش حفاظت از آب‌های کشور است، خودش بهره‌بردار است. سد می‌زند و آب‌فروشی می‌کند. یا جهادکشاورزی که مسئولیت توسعه کشاورزی دارد و باید منابع طبیعی را حفظ کند دارد با گسترش کشاورزی، آب‌وخاک، را بریاد می‌دهد. انگار گوشت را بدهند دست‌گربه».

درعین‌حال، عوامل دولتی و حاکمیتی می‌دانند که رعایت ملاحظات محیط‌زیستی به معنی کنار گذاشتن بسیاری از صنایع آلوده‌ساز و مخرب است که در درآمدت پایداری سرزمین را شدیداً مختل می‌کنند، ام، آن‌ها که با قول ایجاد اشتغال، نماینده شده‌اند و آن‌ها که وظیفه خود را رونق شرایط فعلی می‌دانند، توجه خود را از حفاظت محیط‌زیست برمی‌دارند.

مشارکت‌کننده ۹: «دستگاه‌های متولی مدیریت-

نمونه دیگر از سطح ابتذال ناآگاهی مسئولان، قضیه ارجاع یکی از نمایندگان مجلس به مسئله تاکسی‌های اینترنتی، است. او برای حل مشکلات بیکاری، مردم را به اشتغال در یکی از تاکسی‌های اینترنتی، ارجاع می‌دهد. درحالی‌که حتی بچه‌مدرسه-ای‌ها هم می‌دانند حجم بالای خودروها، ازجمله دلایل آلودگی هوا در کلان‌شهرها، است و می‌شود با کاهش خودرو تک-سرنشین، آلودگی هوا را بهتر کنترل کرد، نماینده‌ای که کارش تصمیم‌گیری کشور است، به‌جای توصیه به استفاده از وسایل حمل‌ونقل عمومی، کاهش ترافیک و آلودگی‌ها، آن‌ها را تشویق به استفاده از تاکسی تک‌سرنشین می‌کند.

مشارکت‌کننده ۱۶: «در سامانه تاکسی اینترنتی، بیش از هفت میلیون خودرو فعال هستند. فقط در تهران حدود چهار میلیون پیک موتوری داریم. با این همه آلودگی هوا، خودروهای پرمصرف و اتلاف یارانه حامل‌های انرژی، نماینده مجلس ما، مردم را دعوت می‌کند بروید، خودتان را این‌جوری مشغول کنید».

بنابراین با سیاست‌مدارانی مواجه هستیم که شناخت کافی از مسائل جامعه ندارند. آن‌ها، در جهت حل مسئله، مانند سیستم راهنمایی‌وراندگی، بار ترافیک مسائل اجتماعی را به دوربرگردان بعدی حواله می‌دهند. آنها، فقط می‌خواهند در وضعیت کنونی، صورت‌مسئله را پاک کنند. وضعیت یک مسئله و بحران را به جای دیگر حواله می‌دهند، بدون آنکه، به پیامدهای آن توجه داشته و انواع هزینه‌های قابل‌پیش‌بینی و غیرقابل‌پیش‌بینی را بر دوش جامعه و محیط‌زیست می‌اندازند.

مشارکت‌کننده ۱۵: «ذهنیت سیاست‌مداران این است که برای حل پسماند و برای اینکه روستا و شهر جلوی چشم ما، تمیز به نظر بیاید از سطل‌های بزرگ استفاده کنیم. بعد هم آن‌ها، را باید به یک جای "دور" برد. اما بعد مشکل جایی مثل سراوان به‌وجود می‌آید که، این جای دور، خیلی هم دور نیست. تازه، مشکل شیرابه و زباله‌ها به‌وجود می‌آید که باید آنرا به شکل فنی، امحا کرد. با هزینه کلانی دستگاه زباله‌سوز می‌خرند. به فکرشان می‌رسد از آن، انرژی هم تولید کنند. هزینه سرسام‌آوری تحمیل می‌شود. مشکل بعدی خاکستر و آلودگی هواست. پروژه پشت پروژه تعریف می‌شود».

ناهم‌دغدغه‌گی

است. دولت هم، هرکاری که دلش بخواهد با آن انجام می‌دهد. به هر قیمتی که بخواهد واگذار می‌کند. به هرکسی که دلش بخواهد پروانه می‌دهد. بنابراین یک بحران بزرگی که با آن مواجه هستیم این است که مالکیت واقعی، مخدوش شده‌است و مردم نقشی در اداره آنها، ندارند».

بینش‌شناخت ناخواسته‌ای در ارکان سیاست‌گذاری وجود دارد که آن‌ها، اختیاردار منابع طبیعی هستند و از این امتیاز برخوردارند که منابع طبیعی را، هر جا و هر طور که بخواهند، بذل نمایند و متصورند که از منبع ثروت نامنته‌ای درحال بخشش هستند. مردم هم، باید ممنون و قدردان این «صله‌ویخشش» باشند. سوی دیگر قضیه هم آنجاست که در ایران، حسابداری محیط‌زیست (یا پرداخت بهای خدمات اکوسیستمی^۱ روشی معمول نیست و ارزش واقعی منابع، معلوم نبوده و عوارض، معضلات و خسارات تحمیل شده جهت حساب‌کشی از مسئولین قابل تشخیص نیست، بنابراین، درحالی، الماس‌های منابع طبیعی فروخته می‌شود که نه مردم و نه خود مسئولین ارزش واقعی آنرا نمی‌دانند.

مشارکت‌کننده ۹: «می‌خواستند از میان جنگل‌های عثمان‌وند کرمانشاه که مثل سایر جنگل‌ها، محل ذخیره و تولید آب‌شیرین و زیستگاه ارزشمند خرس قهوه‌ای است، خط اصلی انتقال گاز را عبور دهند. درحالی‌که در فاصله ۱۰۰ متری آن، اراضی کشاورزی است. چون آنجا باید برای اراضی کشاورزی پول بدهند، با یک بخشنامه خواستند، به منابع طبیعی تعرض شود و جنگل‌ها را واگذار کنند».

نگاه سازه‌محور

انگاره سیاست‌مدار در مداری می‌چرخد که مسائل اقتصادی و اجتماعی، مسائل واقعی هستند و محیط‌زیست، مسئله‌ای لوکس و فانتزی. آن‌ها، متوجه ارتباط چندجانبه محیط‌زیست با اجتماع و اقتصاد نیستند. این دسته‌کم‌گرفتن، منشاء تخریب و ایجاد مسئله هم برای محیط‌زیست و هم اقتصاد و هم جامعه است. این پارادایم با نگاه مهندسانه و برنامه‌های سازه‌محور، تکنیک و تأسیسات، به "کنترل" طبیعت و جامعه، می‌پردازد. با کنار گذاشتن نیروهای اجتماعی موثر و مفید و جایگزینی گزینه‌های تکنیکی و چیرگی بر مناسبات انسانی، نگاه تک‌بعدی را بسط

وبرنامه‌ریزی کشور، محیط‌زیست و منابع طبیعی را، موی دماغ توسعه می‌بینند. می‌گویند اگر قرار باشد به محیط‌زیست بها بدهیم، باید ۸۰ درصد صنعت را تعطیل کنیم. بنابراین تصمیم می‌گیرند که اساساً محیط‌زیست را تعطیل کنند».

رابطه یک‌سویه بالا به پایین دولتی و تلقین احساس عدم نیاز به همکاری مردم و عدم توجه به عادت‌ها، رسوم، سنت-های مناطق، بینش و شناختی می‌گستراند که دولت قادر به محافظت از منافع و منابع طبیعی نیست. جنبش‌هایی از پایین به شکل‌های مختلف، در حال شکل‌گیری است. مقاومت مردم در برابر پروژه انتقال آب ماندگان و خرسان، کارخانه‌های سیمان در ویدر، تالاب انزلی، سد سیاه‌پیشه و... مثال‌هایی از این دست هستند. اما جالب قضیه اینجاست که در پروژه‌هایی چون انتقال آب از خزر در سمنان که حمایت دو رئیس‌جمهور در چهار دولت، پشت‌سرش بود و ساخت پالایشگاه در میانکاله که حمایت ضمنی رئیس‌مجلس و استاندار را داشت، به محل نزاعه جدی جنبش مردمی در برابر ارکان تصمیم‌سازی تبدیل شده است که مسئله و دیدگاه آن‌ها با مردم یکی نیست.

مشارکت‌کننده ۴: «آقای ... (یکی از وزرا) رفته بود یکی از مناطق استان بوشهر (احتمالاً نخلستان‌های حومه جم) یک واحد پروژه پتروشیمی افتتاح کند. مردم محلی که خیلی هم بیکار هستند، آمدند با این طرح مخالفت کردند. وزیر حیران ماند. اعتراض کرد؛ آقا؛ همه برای افتتاح چنین پروژه‌هایی فرش‌قرمز پهن می‌کنند. گاو زیر پا می‌کشند. چرا مخالفت می‌کنید. جواب دادند، محیط‌زیستی مان ارزشش بیشتر از کار و حرفه‌ای است که تو می‌خواهی به ما بدهی. چهل روز تمام، آنجا ایستادند، شب‌ها یک گوجه سرخ می‌کردند و با نان خالی می‌خوردند. ولی اجازه ندادند».

دولتی‌شدن

قانون اساسی و شرع اسلام، موهبت‌های طبیعی همانند زمین‌های موات و جنگل‌ها، کوه‌ها و دره‌ها، بستر رودخانه‌ها و سواحل دریاها، معادن، نفت و... در واقع کل منابع طبیعی، ملی انگاشته و در اختیار حاکمیت قرار داده‌است. باینکه این‌ها بصورت اسمی، ملی هستند، در وقوع، دولتی بوده و بصورت یکسویه، در اختیار سازمان‌های مختلف حاکمیتی است.

مشارکت‌کننده ۳: «خیلی از منابع طبیعی ما به صورت اسمی، ملی شده. ولی در واقع، ملی نشده. دولتی شده»

بحث و نتیجه‌گیری

شواهد نشان از عملکرد ضعیف‌تر از سطح متوسط سیاست‌گذاری حفاظت محیط‌زیست حاکمیت ایران دارد. بطوریکه مرکز پژوهش‌های مجلس (۲۰۱۹) گزارش داد کشور در کلیه ابعاد، در جهت تخریب و ناپایداری محیط‌زیست حرکت شتابانی دارد.

جامعه‌شناسی مردمی گارفینگل، ساخت اجتماعی واقعیت برگر و لوکمان و بطور کل، مکتب جامعه‌شناسی شیکاگو، همچنین دیدگاه شناخت‌شناسی، شناخت و نگرش‌های "بدیهی" اما موثر افراد را در هم‌کنشی روزمره و تصمیمات معمول بررسی نموده و وارد ادبیات رسمی پژوهش نمودند. این پژوهش نیز، با تجمیع آگاهی‌ها و تجربه‌زیسته منفرد مخبران، نشان داد واقعیت اجتماعی ساخت تصمیم و سیاست‌گذاری زیست‌محیطی متأثر از بینش نوع شناخت و تصورات بازگونه مدیران و تصمیم‌سازانی است که بدون توجه به «محدودیت‌های شناختی» خود و بدون شناخت کافی و اشراف کامل روش‌های حل‌چندبعدی مسائل توسعه و شکنندگی محیط‌زیست و درحالی‌که خود را مرجع تشخیص و تجویز نیازهای استراتژیک دانسته، اقدام به سیاست‌گذاری می‌کنند. عبارتی باوجودیکه "فهم بوم‌شناختی" ضعیف و نارسا، دارند بر ارکان حکم‌روایی، استیلا دارند. پژوهش مجابی و اسماعیلی فرد (۲۰۱۷) نشان داد نقش عدم شناخت مناسب معضلات محیط‌زیستی و قرار نگرفتن آن در دستورهای کار، محیط‌زیست را در رده سوم اهمیت قرار داده. پیشتر برنز (۲۰۰۵) نیز اشاره داشت محیط‌زیست اولویت دسته‌چندم سیاست‌گذاران تبدیل می‌شود. پس این انگاره‌ها و شناخت‌های تصمیم‌گیران و خود فرایند تصمیم‌سازی بعنوان یک سوژه، باید مورد بررسی قرار گیرد. مروتی و همکاران (۲۰۲۰) نیز معتقدند که شناخت صحیح، کامل و دریافت صحیح اطلاعات در امر محیط‌زیست ضروری است.

سیاست‌مداران یا از واقعیت‌های "مسائل محیط‌زیست" ناآگاه هستند و یا آن را مسئله ندانسته و بحران‌هایش را جدی نمی‌گیرد. نتایج پژوهش صفایی (۲۰۲۲) نیز نشان داد که به دلیل "پیچیدگی مفهوم محیط‌زیست"، سیاست‌گذاران هم، مانند مردم‌عادی، چندان ذهنیت روشنی ندارند. این نقطه‌ای است که شناخت‌شناسی، اهمیت خود را نشان می‌دهد. چرا که با وجود بدیهی بودن عدم‌فهم مسئله و نبود معرفت لازم، بسیاری از تصمیم‌سازان عرصه محیط‌زیست، متخصصان دغدغه-

می‌دهد.

مشارکت‌کننده ۱: «در حوزه محیط‌زیست، سیاست‌گذارها فرق نمی‌کند از چه جناحی باشند، قول انتقال آب و احداث صنایع و تاسیس کارخانه فولاد را در مناطق بدون آب می‌دهند».

آن‌ها، به بهانه اشتغال، توسعه کشاورزی و صنعت، و با بزرگ‌نمایی خطر معیشت و کنار گذاشتن اولویت‌های محیط‌زیست، بحران‌های چندجانبه را به جامعه تحمیل می‌کنند. اگر پیامدهای سیاست‌گذاری با عدد و رقم مشخص شود، فهم‌اشان راحت می‌شود.

مشارکت‌کننده ۱۹: «از وقتی سدها زده شد، هفتصدهزار نفر از پشت سدها جابجا شدند. هفتصدهزار نفر در قیاس یک جمعیت هشتاد میلیونی ایران، می‌شود نزدیک یک درصد جامعه. آیا بررسی کردیم، وقتی که جابجا شدند، چه بلایی سرشان آمد؟».

جامعه‌شناسی از ابتدای شکل‌گیری، با پیامدهای مهاجرت و تاثیر آن بر نابسامانی اجتماعی، اختلالات فرهنگی، اشتغال، جرم‌وبزهکاری، اعتیاد، فرسایش اجتماعی و... سروکار داشته است. اما در ایران، چالش‌هایی که از محیط‌زیست نشأت می‌گیرد و منجر به مهاجرت‌های وسیع شده، چندان جدی گرفته نشده‌اند.

مشارکت‌کننده ۱۴: «پیمایش‌ها نشان می‌دهد؛ مردم به سه دلیل، تمایل به مهاجرت دارند. اول فقر، دوم بیکاری و سومین دلیل مسائل و چالش‌های محیط‌زیستی. پیشران‌های محیط‌زیستی مثل مخاطرات محیطی، خشکسالی‌ها، ناامنی آب، انرژی و غذا، خیلی موثرند».

اتفاقاً، در طی چند دهه گذشته، اولویت اقتصاد و توسعه و بزرگ‌نمایی خطر معیشت و نگرش‌های تک‌بعدی و سازه‌انگارانه، برخی از بومیان را به ورطه فقرشدید گرفتار نموده و از چنان افرادی که قرن‌ها در سازگاری با طبیعت اطراف خود بودند، مخربان محیط‌زیست جدید ساخته است.

مشارکت‌کننده ۹: «مردم شریف ما در غرب کشور، به دلیل شدت فقر و وابستگی جدی معیشتی و برای قوت لایموت، دامشان را به جنگل می‌برند. کت‌زنی و گلازنی می‌کنند. در زیر اشکوب، کشاورزی می‌کنند. دانه‌های بلوط جمع‌آوری می‌کنند. صمغ‌گیری می‌کنند. زاگرس می‌میرد تا زاگرس‌نشینان زنده بمانند».

به نهادهای مردمی و شهروندان می‌توان پوشاند. اما، آرمان‌های حاکمیتی مدل نهادی سیاست‌گذاری، براساس سلسله‌مراتب، کنترل و فرمان، تخصیص انواع قوانین، مقررات و برنامه‌های متعدد و متنوع توسعه مرتبط با حق محیط‌زیست سالم و ... دنبال می‌شود. بطوریکه مهدوی (۲۰۱۷) معتقد است اینها چالش‌های ویژه‌ای را در خصوص جایگاه حفاظت و پاسداری از محیط‌زیست سالم بوجود آورده است. نجفی و همکاران (۲۰۲۲) نیز چالش‌های زیست‌محیطی در برنامه‌ها و سیاست‌های زیست‌محیطی مربوط به بخش انرژی، تنظیم سموم و زباله‌های صنعتی را نشان دادند.

دولت‌مدرن ایران توسعه مدنظر خود را با نوعی نگاه فنی، مهندسی، و تک‌بعدی، نگاه هزینه-فایده اقتصادی، نبود جامعیت فرهنگی و اجتماعی دنبال می‌کند. نجفی و همکاران (۲۰۲۲) بر این باورند که سیاست‌های زیست‌محیطی در بعد کلان فرایند برنامه‌ریزی توسعه، زمانی می‌تواند مشکلات را کاهش دهد که در تعامل تنگاتنگ و متوازن با سایر بخش‌ها، ملاحظه و اجرا شوند. همچنین به باور صالحی و همکاران (۲۰۱۳) اگرچه از برنامه سوم توسعه به تدریج، جایگاه محیط‌زیست در قوانین برنامه‌ای و سیاست‌های کلان با سیر صعودی همراه بوده‌است، با این حال، باید تلاش شود تا حفاظت از محیط‌زیست با توجه به همه ابعاد انسانی و اکولوژی صورت پذیرد. حتی مراکز پژوهشی حاکمیتی مانند مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌سازمان برنامه و بودجه (۲۰۱۹) توصیه‌های مبتنی بر بازنگری و ایجاد ساختار مناسب برای مدیریت کلان محیط‌زیست و منابع طبیعی کشور، ایجاد نظام همکاری بین بخشی، بهبود نظام مدیریت محیط‌زیستی و اجرای تحول اداری، توانمندسازی سازمان حفاظت محیط‌زیست و دستگاه‌های مرتبط، توجه به ملاحظات زیست‌محیطی در اجرای کلیه طرح‌ها و پروژه‌های تولیدی، کاهش فقر و توزیع عادلانه درآمدها و ... لزوم وجود «چشم‌اندازی مشترک» برای غلبه بر بحران‌های محیط‌زیستی دارند. مضمون «آرمان‌طلبی» به این مفهوم اشاره دارد که «توسعه» مدنظر دولت‌مدرن ایران، بیشتر مبتنی بر نوعی تلقین و نمایش عظمت‌طلبی، هژمونی و توفیق‌طلبی بوده-است.

مند، ساده‌انگارانه از «کنار آن رد می‌شوند» و تصمیم‌سازان هم، سال‌ها مسئول تصمیم‌گیری باقی می‌مانند. بخصوص آن‌ها که منابع طبیعی تحت عنوان «ملی» را در انگاره واقعیت «دولتی‌شده» ثروت نامنتهایی شمرده و در پشت میز تصمیم‌گیری، با روش «کنترل و فرمان» در غیاب سایر ذی‌نفعان، دست به تخصیص منابع به هر شیوه‌ای زده‌اند. آن هم جایی که اصولاً محیط‌زیست را مسئله اصلی بحساب نمی‌آید.

گاه پای عاملی مانند «ناهم‌دغدغه‌گی» مسئولانی درمیان است که بعضاً فهم مناسبی از معضلات داشته و با صورت-مسائل آشنا هستند، ولی دچار پارادکس (متناقض‌نمای) اهداف شخصی و رزومه کاری در برابر اهداف ملی بوده و اولی را فدای دومی می‌کنند. درواقع، به دلایلی غیرمحیط‌زیستی، سیاست‌ها را بنحوی تنظیم می‌کنند که حفاظت در اولویت‌های چندم قرار می‌گیرد. همانطور که مجابی و اسماعیلی فرد (۲۰۱۷) بیان داشتند: برخی ارکان حاکمیتی، با وجود فهم مسئله و بحران، به دلایلی غیرمحیطی همچنان بر تصمیم‌های غلط بطور نمونه اولویت‌دهی به ملاحظات اقتصادی، سیاسی و امنیتی پای فشرده و ملاحظات زیست‌محیطی را مبنا قرار نمی‌دهند. بررسی تاریخی دولت مطلقه شبه‌مدرن پهلوی توسط رفعتی پناه مهرآبادی (۲۰۱۵) نشان داد برنامه‌ریزان دولتی، کشاورزی را بر حفظ منابع طبیعی اولویت داده و درعین‌حال، فهم دقیقی از معانی و مفاهیم محیط‌زیست، جا نیافتاده بود. همچنین رفعتی پناه مهرآبادی (۲۰۱۸) نشان داد که برخوردی گزینشی و دلخواهی در سیاست اقتصادی و صنعتی، در استقرار نوسازی، منجر به مشکلاتی چون آلودگی هوا شده بود. اگرچه دولت‌ها و رسانه‌ها، با نشان دادن تصاویری از آلودگی‌های موجود و پسماندها، همواره مردم و بخش خصوصی را مقصر جلوه می‌دهند. با چنین نمایشی، سیاست‌مداران از موضع بالا، مشفقانه و طلب‌کارانه، مردم را به عدم تخریب محیط‌زیست راهنمایی می‌کنند. این درحالی است که بجای این فرافکنی عبداللہی و رضوانیفر (۲۰۱۲) بر این باورند دولت می‌تواند در انواع فعالیت‌های حفاظتی محیط‌زیست، سمن‌ها را با خط‌مشی‌های سیاسی مناسب در کنار خود داشته باشد. بدین شیوه لطفیان و نصیری (۲۰۱۷) معتقدند که ضعف کم‌توجهی را با دادن نقش

References

Abdullahi, M., & Rezvanifar, M. (2012). "Iran's legal system and environmental policy". *Strategy Quarterly*, 64 (21), 248-221. [In Persian]

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1391.21.3.9.5>

Abolhasani, A., Motaghi, S., & Drodian, M. (2016). "The role of national policies in

- environmental development with a focus on economic rights”, *Political studies of the Islamic world*, 7(1), 23-44. [In Persian]
- Afroz, S., & Jafarina, G. (2018). “Investigating the effect of environmental attitude on environmental behavior of citizens (case study: residents of Tehran metropolis)”. *Regional Planning Quarterly*, 8(30), 116-125. [In Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516735.1397.8.30.9.9>
- Ahani, M., & Afshar Kazemi, M. (2021). “Explaining Iran's position in the world based on sustainable development: with an environmental approach”. *Sustainability, development and environment*, 2(2), 52-35. [In Persian] <http://noo.rs/Btv6W>
- Amiri, A., Modirshanachi, M., & Golshani, A. (2020). “The effect of the public policy-making process on the water crisis of Islamic Republic of Iran”. *Political Science Research*, 15(4), 45-72. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735790.1399.15.4.2.4>
- Bagheri, D., Mohseni, R., & Mahdavi, S. (2017). “Analysis of the effect of social factors on environmental protection behaviors (Study sample: citizens of Gorgan)”. *Socio-cultural development studies*, 7(3), 169-143. [In Persian] <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-519-fa.html>
- Baldwin, R. and Cave, M. (2019). *Understanding Regulation. Theory, Strategy and Practice*. Oxford: Oxford University Press,
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). *Thematic analysis: A practical guide*. London: Sage Publication.
- Burns, W.C.G, (2005). “Introduction to special issue on the precautionary principle and its operationalisation in international environmental regimes and domestic policymaking”, *International Journal of Global Environmental Issues*, 1(5), 1-11. <https://ssrn.com/abstract=930461>
- Cabinet Office. (2019). “*Professional Policymaking for the 21st Century*”, London: The Cabinet Office. https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/6320/1/prof_policymaking.pdf
- Center for Development Research and Foresight of Management and Planning Organization of Iran (2019). *Evaluation of the situation and evolution of Iran's environment after the Islamic revolution. Research group for the development of environmental affairs and environment* (Edited by Purasghar Sangachin, Farzam. Bahrami, Sajjad) [In Persian]
- Daintithy, G., Mitchell, S., Tootilly, E., & Gjertsen, D. (1994). *Biographical Encyclopedia of Scientists, Second Edition, Volume 1 and Volume 2, compiled*, Bristol and Philadelphia: Institute of Physics Publishing,.
- Duit, A. (2014). “State and Environment (The Comparative Study of Environmental Governance)”. *Global Environmental Politics*, 16(1), 108-109. https://doi.org/10.1162/GLEP_r_00340
- Ebrahimi, A., Hosni, A., & Rahmani Sani, A. (2016). “A review of the legal laws protecting environmentalists, the missing link of the unprotected protectors of the environment”. *Human and Environment Quarterly*, 15(2), 123-132. [In Persian]
- Englis, B.G., & Phillips, D.M. (2013). “Does innovativeness drive environmentally conscious consumer behavior?” *Psychology & Marketing*, 30(2), 160-172. <https://doi.org/10.1002/mar.20595>
- Environmental Committee of Expediency Discernment Council. (2020). *The second strategic evaluation report In order to supervise the implementation of Iran's general environmental policies. Infrastructure and production commission* (Edited by Mojabi, Seyyed Mohammad. Khokhyan, Hora. Babaee, Azadeh.), 1-195. [In Persian]
- Environmental Performance Index(2024). <https://epi.yale.edu/measure/2024/EPI>
- Farhanian, S.M., & Saidi, A. (2011). “*Basics of behavioral economics and finance. Tehran*”. Publications of the Exchange Information and Services Company. [In Persian]
- Faryadi, M. (2019). “Selection of regulatory tools for environmental protection”. *Majlis and Strategy Quarterly*, 26 (1), 119-146. [In Persian] <https://sid.ir/paper/224745/fa>
- Hemayatkhah Jahormi, M., Ershad, F.,

- Danesh, P., & Qurbani, M. (2017). "A sociological reflection on the relationship between environmental knowledge, attitudes and behaviors of Tehran University students". *Iran's social issues*, 8(1), 5-25. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1396.8.1.1.9>
- Hodgkinson, G. P., Bown, N. J., Maule, A. J., Glaister, K. W., & Pearman, A. D. (1999). "Breaking the frame: An analysis of strategic cognition and decision making under uncertainty". *Strategic management journal*, 20(10), 977-98. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-0266\(199910\)20:10%3C977:AID-SMJ58%3E3.0.CO;2-X](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199910)20:10%3C977:AID-SMJ58%3E3.0.CO;2-X) <http://priw.ir/article-1-514-fa.html> <https://civilica.com/doc/253147/> <https://doi.org/10.22054/eenr.2016.8409> <https://www.magiran.com/p1730286>
- Hurlbert, M., & Gupta, J. (2015), "The split ladder of participation: a diagnostic, strategic, and evaluation tool to assess when participation is necessary". *Environmental Science & Policy*, 14(50), 100-115. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.01.011>
- Jahanbakhsh Ganja, M., Sadat, N., Jatan, R., & Jahanbakhsh Ganja, S.. (2014). "Changing the attitude of environmental policy based on social psychology and behavioral economics", *the first national conference on conservation planning, environmental protection and sustainable development*, 250-259. Hamedan: Hegmatane Environmental Assessors Association. [In Persian]
- Jahangard, E. (2017). "Environment and development programs in Iran". *Bi-quarterly Journal of Environment and Natural Resources Economics*, 2(2), 105-142. [In Persian]
- Janparvar, M., Taghizadeh, S., & Amin, Z. (2016). "Politics, technology and environment (different attitude to environmental issues of Gilan)". *The conference on the preparation of the land, the position of the Caspian and the development prospects of Gilan*. [In Persian] <https://civilica.com/doc/584777>
- Khoshsirat Salimi, Y., Ruhani, A., Afrasiabi, H., & Salehi, S. (2024). "People's interaction and environmental policies, a qualitative study of the conflict of natives around protected areas with environmentalists in Bujaq National Park". *Journal of Applied Sociology*, 35(4), 54-33. [In Persian] <https://doi.org/10.22108/jas.2024.141780.2522>
- Kolahi, M. (2020). "Management structures to realize general environmental policies". *Strategic policies of lawyers*, 8(3), 510-534. [In Persian] <https://doi.org/10.30507/jmsp.2020.102564>
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2010) "Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-Environmental Behavior?". *Environmental Educational Resources*, 8(3), 239-260. <https://doi.org/10.1080/13504620220145401>
- Lotfian, S., & Nasri Fakhradaoud, S. (2017). "Environmental policy making in Iran. Challenges and strategies". *Politics Quarterly of Faculty of Law and Political Sciences*, 48(1), 103-97. [In Persian] <https://doi.org/10.22059/jpq.2018.201546.1006748>
- Mahdavi, R. (2017). "Government and environment". *Quarterly journal of social science studies*, 4(1), 91-80. [In Persian]
- Manou, D. B. (2011), "Environmental decision making by multilateral development banks: a theoretical framework for assessing their environmental performance", *International Journal of Sustainable Society*, 1(3), 70-81. <https://doi.org/10.1504/IJSSoc.2011.038478>
- Marzban, A., Barzegaran, M., Hami, M., Ayasi, M., Shojat, S. Sabzee, M.T., & Rahmanian, V. (2019). "Evaluation of the level of awareness and environmental behaviors of citizens (case study: urban population of Yazd)". *Health and environment. The Scientific-Research Quarterly of the Scientific Association of Environmental Health of Iran*, 12(1), 17-30. [In Persian]

- <http://ijhe.tums.ac.ir/article-1-6177-fa.html>
Mildaa, D. Ramesh, T., Kalle, Gayathri, V., & Thanikodia, V. (2020). "Ranger survey reveals conservation issues across Protected and outside Protected Areas in southern India". *Global Ecology and Conservation*, 6(24), 1-14. [In Persian] <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2020.e01256>
- Miller, D. J. (2004). "Firms' technological resources and the performance effects of diversification: a longitudinal study". *Strategic Management Journal*, 25(11), 1097-1119. <https://doi.org/10.1002/smj.411>
- Mohammadpour, A. (2012). *Anti-Method, Qualitative Research Method*, Volume II. Tehran: Sociologists Publications. [In Persian]
- Mohammadzadeh, Y., & Ghahrmani, H. (2017). "The role of good governance and government size on environmental performance in selected countries of the world". *Environmental science*, 43(3), 496-477. [In Persian] <https://doi.org/10.22059/jes.2017.209037.1007248>
- Mojabi, S. & Ismaili Fard, M. (2017). "Research on environmental policy making in the Islamic Republic of Iran". *Social and cultural strategy*, 5(21), 7-20. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.4.1.2>
- Moradi, S., Salmanzadeh, Z., & Ruhani, A. (2025). "Reflexivity in Social Sciences: A Review Article". *Journal of Social Continuity and Change (JSCC)*, 4(1), 159-176. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/jscc.2024.20878.1094>
- Morwat, H., Sharif, M., & Nezakat, P. (2020). "Investigating the effect of cognitive biases (handiness effect and hyperbolic discount rate) on environmental attitudes and behaviors in Iran". *Applied theories of economics*, 6(4), 163-190. [In Persian] https://journals.tabrizu.ac.ir/article_10014.html?lang=en
- Muoradhasel, N., & Mazini, A. (2009). "Evaluating the government's role in Iran's environmental challenges (environmental economics approach)". *Environmental science and technology*, 10(4), 11-24. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/Journal/jest/Article/838962>
- Najafi, E., Eder, N., & Hashemi, A. (2022). "Sociological analysis of environmental policies in Iran and its political and social consequences from the first to the sixth development plan". *Geography and regional planning*, 12(4), 917-939. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.301354.3262>
- Nowruzzadeh, A., Moghli, M., & Khorrambakht, A. (2021). "Investigating the environmental and social impact of industrial development (case study: Tehran)". *Environmental science and technology*, 23(5), 124-113. [In Persian] <https://civilica.com/doc/2094504>
- Parliament Research Center (2019). *A comparative study of environmental economics Legislative and regulatory perspective*. (Edited By Haqshanas, Mohammad Javad. Mohammed Wali Samani, Jamal. Afshin, hissin. Fayazi, Mohammadtaqy) [In Persian]
- Parliament Research Center. (2018). *Examining the performance of general policies regarding the environment sector*. Deputy of infrastructure research and production affairs. Office of Basic Studies. Subject code 250. Machine gun number: 16720. [In Persian]
- Parliament Research Center. (2023). *Unreasonable challenges caused by the withdrawal of underground water in the country, investigation of the current conditions and the crisis of land subsidence, Basic studies*. (Edited by Mohammed Wali Samani, Jamal. Amiri, Siamak. Mazaheri, Amir. Rahai, Alireza, Maadi Rudsari, Mohammad Hassan) Machine gun number 18884. Subject code 250. [In Persian]
- Parliament Research Center. (2019). *Requirements for the realization of the second step of the revolution 7. Environment Department*. (Edited by Soleimani, Elahe. Mohammadwali

- Suleiman, Jamal. Afshin, Hossein. Fayazi, Mohammad Taqi). Vice President of Infrastructure Research and Production Affairs. Office: Infrastructure Studies. Subject code: 250. Machine gun number: 17048. [In Persian]
- Pour Kazemi, M., & Ebrahimi, I. (2008). "Examining the environmental Kuznets curve in the Middle East". *Economic researches of Iran*, 10(34), 57-71. [In Persian] <http://noo.rs/yFH2O>
- Rafati Panah Mehrabadi, M. (2015). *Dissertation on the analytical history of the Iranian government's environmental policies (1956-1979)*. Tehran: Shahid Beheshti University. [In Persian]
- Rafati Panah mehrabadi, M. (2018). "The effect of the pseudo-modern structure of the Pahlavi government on the spread of the environmental crisis in Iran (case study: air pollution)". *Scientific Quarterly Journal of Islamic and Iranian History of Al-Zahra University*, 3(133), 75-99. [In Persian] <https://doi.org/10.22051/hii.2019.22333.1785>
- Rafatipناه Mehrabadi, M. (2023). *Analysis of the relationship between the government and the environment in Iran (1971-2011)*. Tehran: Shirazeh [In Persian]
- Sabzee, M., Qolipour, S., & Adine Vand, M. (2015). "Investigating the relationship between knowledge, attitude and pro-environmental behavior of female students of Qom University". *Environmental education and sustainable development quarterly*, 4(4), 16-5. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23223057.1395.4.4.1.9>
- Safaei, A. (2022). Political theory and environmental planning. (Case study: sustainable development theory). *Strategic Thinking of Urban Development*, 1(1), 124-113. [In Persian] <https://doi.org/10.30479/ut.2022.17367.1106>
- Salehi, S., Firouzjaian, A., & Gholam Rezazadeh, F. (2013). "Analysis of the environmental discourse of economic-social development programs of the Islamic Republic of Iran". *Welfare and Social Development Planning Quarterly*, 5(21), 71-110. [In Persian] <https://doi.org/10.22054/qjds.2014.1422>
- Shahab, M., & Naser Sadrabadi, S. (2013). "Investigating the effect of the government's economic policies on the quality of the environment in selected countries". *Environmental science and technology*, 16(2), 139-150. [In Persian] <https://civilica.com/doc/1289323>
- Vatn, A. (2015). "Markets in environmental governance. From theory to practice". *Ecological Economics*, 32(117), 225-233. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.05.005>